USÛLÎ İHTİLAFLAR AÇISINDAN *EL-'UNVÂN* İLE *EŞ-ŞÂTIBİYYE* MUKAYESESİ

Resul AKCAN*

Makale Bilgisi

Makale Türü: Araştırma Makalesi, **Geliş Tarihi:** 01 Mayıs 2024, **Kabul Tarihi:** 15 Ekim 2024, **Yayın Tarihi:** 31 Mart 2025, **Atıf:** Akcan, Resul. "Usûlî İhtilaflar Açısından *el-'Unvân* ile *eş-Şâtıbiyye* Mukayesesi". *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi* 25/1 (Mart 2025): 11-40.

DOI: 10.33415/daad.1476939

Article Information

Article Types: Research Article, **Received:** 01 May 2024, **Accepted:** 15 October 2024, **Published:** 31 March 2025, **Cite as:** Akcan, Resul. "Comparison of al-'Unwān and al-Shātibiyya in terms of Usūlī Differences". *Journal of Academic Research in Religious Sciences* 25/1 (March 2025): 11-40.

DOI: 10.33415/daad.1476939

❋ ❋ ❋

Öz

Bu çalışmada, kıraat ilminin temel kaynaklarından olan *el-'Unvân* ile *eş-Şâtıbiyye* isimli iki eser, usûlî ihtilaflar açısından karşılaştırılmıştır. Her iki eser, telif edildiği tarihten günümüze değin yaygın olarak okutulan, ezberletilen ve referans gösterilen önemli çalışmalardır. Özellikle de *eş-Şâtıbiyye,* günümüzde varlığını devam ettiren kıraat tarik ve mesleklerinin ana kaynakları arasında yerini almakla güncel bir hüviyete sahiptir. *eş-Şâtıbiyye* telif edilmeden önce Mısır'da daha çok *el-'Unvân'*ın okutulup ezberletilmekte olduğu ifade edilmiştir. *el-'Unvân* ile *eş-Şâtıbiyye* yedi kıraate dair rivayet ve tarik içermesi sebebiyle muhteva yönünden aynı olsa da bazı vecihlerin terk veya isbatı noktasında aralarında birtakım farklılıklar vardır ve söz konusu farklılıkların bütüncül olarak takdimi çalışmanın nirengi noktasıdır. Çalışmada söz konusu vecihlerin sıhhat derecesi, buna bağlı olarak ilgili vecihlerin tercih sebepleri de tespit edilmeye çalışılmıştır. Bununla da *eş-Şâtıbiyye*'nin günümüz kıraat eğitim-öğretiminde merkezi konuma gelmesinin teorik arka planının yansıtılması amaçlanmıştır. Aynı zamanda bu farklılıklar, zaman zaman temel kaynaklar açısından analiz edilmiştir. İki eser arasındaki kıraat ihtilaf-

* Dr., Öğr. Görevlisi, Ondokuz Mayıs Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Kur'an-ı Kerim Okuma ve Kıraat İlmi Anabilim Dalı, resul.akcan@omu.edu.tr, Orcid ID: https://orcid.org/0000-0001-5975-9642 / Dr., Lecturer, Ondokuz Mayıs University, Faculty of Theology, Department of Qur'anic Reading and Qiraat, resul.akcan@omu.edu.tr, Orcid ID: https://orcid.org/0000-0001-5975-9642.

ları tespit edilip bir doküman çıkartılmakla, hem sahada araştırma yapmak isteyenler için akademik veri ortaya konulması hem de *Şâtıbiyye* tariki üzere kıraat okuyan-okutan kimselere kolaylık sağlanması hedeflenmiştir. Çalışmadan elde edilen bulgular sonucunda *eş-Şâtıbiyye'*nin daha fazla vecih ihtiva ettiği tespit edilmiş ve iki eser arasındaki ihtilafların, genelde bir vechin terk veya isbatı şeklinde meydana geldiği görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Kıraat, *el-'Unvân, eş-Şâtıbiyye,* Kırâat-i Seb'a, İhtilaf.

Comparison of al-'Unwān and al-Shātibiyya in terms of Usūlī Differences

Extended Abstract

In this study, two important works on the seven qiraat have been compared within the framework of procedural issues. The first of these is *al-'Unwān fi al-qirāati al-sab'* by Abū Ṭāhir Ismā'il b. Khalaf al-Sarakustī (d. 455/1063) was written in prose form. The other work is *al-Khirz al-amānī wa wajh al-taḥānī/Shātibiyya* by Qāsim b. Firrūh al-Shātibī (d. 590/1194), which is a verse work based on Abū 'Amr al-Dānī's al-Taysīr (d. 444/1055). Both of these works are among the primary sources of many Qiraat works. In particular, al-Shāṭibiyya influenced the works of the later period, was widely read and memorized from the date of its composition to the present day, and has also taken its place among the primary sources of the Qiraat tariqs and professions that continue to exist today.

Ibn al-Jazari (d. 833/1429) and al-Qastallānī (d. 923/1517) reported that *al-ʿUnwān* was primarily taught in Egypt until al-Shātibī's *Ḥirz al-amānī*. On the other hand, Ibn al-Jazari stated that *'Unwān* and *al-Shāṭibiyya* were two essential works in the field of qiraāt, that these two works were among his primary sources, and that there was always a comparison between the two works in the historical process, and that *al-Shāṭibiyya* surpassed *'Unwān* in terms of the interest it attracted after al-Shāṭibī wrote *al-Hirz al-amānī*. The fact that scholars praise both 'Unwān and al-Shātibiyya and that both works are among the sources of many works on the science of Qiraat, especially Ibn al-Jazari's *al-Nashr*, is a concrete indication of the importance and value attributed to these two works.

Although *al-'Unwān* and *al-Shātibiyya* are primarily similar in terms of content and narrated wajīhs because they contain information on the seven qiraat, there are some differences between them in terms of the abandonment or preference of some wajīhs, and the determination of these differences has been the triangulation point of the study. After introducing *al-'Unwān* and *al-Shātibiyya* in general terms, the two works are compared within the framework of procedural disputes, and from time to time, these disputes are analyzed and analyzed based on the main sources. Occasionally, the manner of extracting the relevant wajihs from the text of *al-Shātibiyya* with reference is explained. At the same time, places/wajihs considered relatively complex are shown in a comparative table to simplify the study. In this way, the differences between the two works are presented in a holistic perspective and as a document for those who want to research in the field.

Based on the data obtained from the study, it has been concluded that the number of exaggerations found in *al-Shātibiyya* but not in *'Unwān* is much higher. It is seen that the differences between the two works are mostly based on the abandonment or preference of a wajh. It is noteworthy that some of the wajihs in *al-Shātibiyya* but not in *'Unwān* are from al-Shātibī's ziyadīths on *Taysīr*. In other words, some of the wajihs

that are found in *al-Shātibiyya* but not in *'Unwān* are not found in *Taysīr*, the original source of *al-Shātibiyya*. It is also possible to come across a situation where a wajih in one of the two works is not narrated by a source other than that source. It was concluded that the number of examples that can be evaluated in this context is higher in *'Unwān* than in *al-Shātibiyya*, and therefore al-Shātibī is unique in fewer wajjīs than al-Sarakoustī.

In the study, the main sources of the science of Qiraat were consulted for the wajihs that were the subject of difference between the two works and the approaches of the scholars regarding the example above were tried to be revealed. In this context, it was observed that Ibn al-Jazari, from time to time, evaluated some of the wajihs in the two works above as errors, delusions, or weaknesses, and from time to time, his statements regarding the wajihs infirad in *'Unwān* or *Shātibiyya* were encountered. The study occasionally includes the narration sequence of the relevant wajihs in *'Unwān* or *al-Shātibiyya*. In this framework, Ibn al-Jazari's findings and evaluations in *al-Nashr* and *Tuhfat al-ihwān* were generally taken as basis, and sometimes the relevant wajihs were analyzed by going to the original sources of *al-Shātibiyya* or *'Unwān*. Based on all these determinations and evaluations of the wajihs subject to dispute, it is possible to say that *al-Shātibiyya* is more comprehensive in terms of content and more authentic in terms of narration/tradition than *'Unwān.*

Keywords: Qiraat, *al-'Unwān, al-Shātibiyya,* Qiraat al-Sab'a, Difference.

Giriş

İlk dönemlerde daha ziyade şifahî olarak okutulan ve nakledilen kıraat ilmi hicrî II. asırdan itibaren kaleme alınan eserler vasıtasıyla kitabî olarak da koruma altına alınmıştır. O günden bugüne kadar gerek muhteva gerekse metodolojik açıdan birbirinden farklı çeşitli eserler telif edilmiş ve bu sahada büyük bir külliyat teşekkül etmiştir. Nitekim bunların bir kısmı mensûr, bir kısmı manzûm tarzda kaleme alınmış, diğer taraftan söz konusu eserler yedi, on veya on dört kıraati içerecek biçimde sayısal olarak da kategorize edilmiştir. Kırâat-i seb'aya dair mensûr tarzda telif edilen eserlerden birisi Ebû Tâhir İsmâil b. Halef es-Sarakustî'ye (öl. 455/1063) ait olan *el-'Unvân fi'l-kırâati's-seb'* isimli çalışmadır. *el-'Unvân'*dan sonra aynı coğrafyada (Endülüs) Kâsım b. Firrûh eş-Şâtıbî (öl. 590/1194) tarafından kaleme alınan *Hırzü'l-emânî ve vechü't-tehânî (eş-Şâtıbiyye)* isimli kaside ise Ebû Amr ed-Dânî'nin (öl. 444/1055) *et-Teysîr*'i esas alınarak telif edilen manzûm bir çalışmadır.

Her iki eser, telif edildiği dönemden itibaren kıraat tedrisatında yaygın olarak okutulup ezberletilmiştir. İbnü'l-Cezerî (öl. 833/1429) ve Kastallânî (öl. 923/1517) Şâtıbî'nin *Hırzü'l-emânî*'sine kadar Mısır'da daha

çok *el-ʿUnvân'*ın okutulmakta olduğunu bildirmişlerdir.[1] Kıraat tarihinde önemli bir yere sahip olan *el-ʿUnvân*, başta *en-Neşr* olmak üzere birçok kıraat eserinin aslî kaynakları arasında yerini almıştır.[2] Özellikle de *eş-Şâtıbiyye,* kıraat telifâtı arasında önemli bir yere sahip olup sonraki çalışmaları etkilemiş ve sahanın otoritelerinin dahi temel kaynakları arasındaki yerini almıştır. Ayrıca İbnü'l-Cezerî gibi önde gelen şahsiyetler *eş-Şâtıbiyye* hakkındaki övgü dolu ifadeler kullanmışlardır.[3] Tüm bunlar kasideye olan ilgilinin bir göstergesi olarak değerlendirilebilir. Diğer taraftan *eş-Şâtıbiyye* merkezli şerh, hâşiye, ta'lîkât ve akademik birçok çalışma yapılmış olup söz konusu çalışmaların sayısı yüzlerle ifade edilmektedir.[4]

İbnü'l-Cezerî, *el-'Unvân* ve *eş-Şâtıbiyye'*nin kıraat sahasına dair iki önemli eser olduğunu ve bu iki eserin, kendisinin de aslî kaynakları arasında yer aldığını ifade etmiştir. Ayrıca Şâtıbî'nin *Hirzü'l-emânî'*yi telif etmesiyle birlikte gördüğü ilgi açısından *eş-Şâtıbiyye'*nin *el-'Unvân'*ı geçtiğini ve tarihi süreçte iki eser arasında mukayeselerin yapılageldiğini belirtmiştir.[5] *el-'Unvân* ile *eş-Şâtıbiyye* muhteva yönünden aynı olsa da bazı vecihlerin terk veya isbatı bağlamında aralarında birtakım farklılıklar vardır. Nitekim süreç içerisinde *el-'Unvân* ile *eş-Şâtıbiyye* arasındaki ihtilafları konu eden bazı eserlerin kaleme alındığı tespit edilmiştir.[6] Fakat

1 Ebü'l-Hayr Şemsüddin Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Alî b. Yûsuf İbnü'l-Cezerî, *Müncidü'l-mukriîn ve mürşidü't-tâlibîn*, thk. Nâsır Muhammedî Muhammed Câd (Kahire: Dâru'l-Eflâki'l-'Arabiyye, 2010), 191; Ebü'l-ʿAbbâs Şihâbüddîn Ahmed b. Muhammed Kastallânî, *Letâifü'l-işârât li fünûni'l-kırâ'ât* (Medine-i Münevvere: Merkezü'd-Dirâsâti'l-Kur'âniyye, 2013), 1/162.

2 Ebü'l-Hayr Şemsüddin Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Alî b. Yûsuf İbnü'l-Cezerî, *Neşru'l-kırâ'âti'l-'aşr*, thk. Eymen Rüşdî Süveyd (Dımaşk: Dâru'l-Gavsân li'd-Dirâseti'l-Kur'âniyye, 2023), 1/260; Kastallânî, *Letâifü'l-işârât*, 1/162.

3 Ebü'l-Hasen Alemüddîn Alî b. Muhammed b. Abdissamed Sehâvî, *Fethü'l-vasîd fî şerhi'l-kasîd*, thk. Muhammed el-İdrîsî et-Tâhirî (Riyâd: Mektebetü'r-Rüşd en-Nâşirûn, 2002), 1/131-135; Ebü'l-Hayr Şemsüddin Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Alî b. Yûsuf İbnü'l-Cezerî, *Gâyetü'n-nihâye fî tabakâti'l-kurrâ'*, thk. Gotthelf Bergstraesser (Mısır: Mektebetü'l-Hancî, 1932), 2/22-23.

4 Muhammed b. Hüseyn Ebu Abdullah el-Mevsılî el-Hanbelî Şu'le, *Kenzü'l-meʿânî fî şerhi Hırzi'l-emânî*, thk. Muhammed İbrahim el-Meşhedânî (Dımaşk: Dâru'l-Gavsân li'd-Dirâseti'l-Kur'âniyye, 2012), 1/62-65; Fatih Çollak, "eş-Şâtıbiyye", *TDV İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2010), 38/378-379.

5 İbnü'l-Cezerî, *Müncidü'l-mukriîn*, 191; Ebü'l-Hayr Şemsüddin Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Alî b. Yûsuf İbnü'l-Cezerî, *Tuhfetü'l-ihvân fi'l-hulfi beyne'ş-Şâtıbiyye ve'l-ʿUnvân*, thk. Hâlid Hasan Ebü'l-Cûd, 2008, 335.

6 İki eserin mukayesesini konu eden çalışmalar şunlardır: Ebû Zekeriyya Yahyâ b. Ahmed el-Endelüsî'nin (öl. 770/1369) *Kitâbü'l-beyân fi'l-cem' beyne'l-Kasîdeti ve'l-'Unvân,* Ebü'l-Hasan Ali b. Abdurrahman el-Kinânî'nin (öl. 779/1377) *Mu'înu'l-kârii'n-nehrîr ala mâ ihtessa bihi'l-'Unvân ve'ş-Şâtıbiyye ve't-Teysîr*, İbnü'l-Cezerî'nin *Kitâbü Tuhfeti'l-ihvân fi'l-hulfi beyne'ş-Şâtıbiyye ve'l-'Unvân*. Abdu'l-Hâdî Hamîtû,

söz konusu eserlerin, usul dışında ferşî okumaları da içerdiği veya *et-Teysîr*'deki ihtilafları da konu edindiği görülmüştür. Bu çalışmada ise kıraat ilminin sadece usul konularına odaklanılarak iki eser karşılaştırılmış, yer yer de diğer kaynaklardaki durumu ele alınıp söz konusu ihtilafların sıhhat derecesi ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Sarakustî ve Şâtıbî'nin mezkûr iki eserinin mukayesesini konu edinen bu çalışmada, İbnü'l-Cezerî'nin *en-Neşr* ve *Tuhfetü'l-ihvân*'da ortaya koyduğu tespit ve değerlendirmeler esas alınmış, aynı zamanda *eş-Şâtıbiyye* ile *el-'Unvân* arasındaki usûlî ihtilaflar temel kaynaklara dayalı olarak tahlil edilmiştir. Yine *el-'Unvân* ve *eş-Şâtıbiyye*'deki ilgili vecihler hakkında başka âlimlerin görüşleri varsa, çalışma içerisinde onlara da yer verilmiştir. Nitekim İbnü'l-Cezerî'nin, yer yer bazı vecihleri hata, vehim veya zayıf olarak değerlendirdiği görülmüş,[7] zaman zaman da *el-'Unvân* veya *eş-Şâtıbiyye'*nin infirad ettiklerine dair ifadelerine rastlanılmıştır.[8] Özellikle kıraat tedrisatında yaygın olarak okutulan ve ezberletilen *eş-Şâtıbiyye'*deki bazı vecihlere dair yapılan bu değerlendirmelere yer verilmesi çalışmanın hem teorik hem de pratik anlamda bir çıktısı olarak değerlendirilebilir.

Çalışmada öncelikle *el-'Unvân* ve *eş-Şâtıbiyye* genel hatlarıyla tanıtılacak, sonrasında usul konularının tamamını içerecek biçimde iki eser arasındaki farklılıklar bütüncül bir perspektifle ortaya konularak alanda araştırma yapmak isteyenlere bir doküman çıkartılmış olacaktır. Birbiriyle bağlantılı olan ve iki eser arasında ihtilafın az olduğu bazı usul konuları aynı başlık altında ele alınacaktır. Yer yer *eş-Şâtıbiyye* metninden referansla ilgili vecihlerin çıkarılma keyfiyeti izah edilecek, aynı zamanda nispeten karmaşık olduğu düşünülen yerler/vecihler karşılaştırmalı olarak tablo ile gösterilerek çalışma yalın bir hale getirilmeye çalışılacaktır.

1. *el-'Unvân* ve *eş-Şâtıbiyye*

Bu başlık altında her iki eser ana hatlarıyla tanıtılacaktır. Ayrıca Şâtıbî ve Sarakustî'nin hayatı hakkında dipnotta kısaca bilgi verilecektir.

Kırâatü'l-imâm Nâfi' 'inde'l-meğâribe (el-Memleketü'l-Mağribiyye: Vizâretü'l-Evkâf, 2003), 2/215.

7 İbnü'l-Cezerî, *Neşru'l-kırâ'âti'l-'aşr*, 4/2612.

8 İbnü'l-Cezerî, *Neşru'l-kırâ'âti'l-'aşr*, 3/1524, 1534, 1642, 1644, 1670, 1685.

1.1. *el-'Unvân fi'l-kırâ'âti's-seb'*

el-ʿUnvân, Ebû Tâhir İsmâil b. Halef es-Sarakustî[9] tarafından kaleme alınan mensûr bir eser olup yedi kıraate dair rivayetleri içermektedir. *el-'Unvân*, müellifin diğer eseri olan *el-İktifâ fi'l-kırââti's-sebʿi'l-meşhûre* isimli eserinin bir bakıma muhtasarıdır. Nitekim müellif ezber ve öğrenimin kolay olması için *el-İktifâʾ*daki kıraat senedlerini hazfederek *el-ʿUnvân'*ı kaleme almıştır. *el-İktifâ'*daki bazı mufassal bilgilerin *el-'Unvân'*da muhtasar olarak ele alınması veya söz konusu bilgilere hiç değinilmemesi; bazı usul konularının ferş, bazı ferş konularının da usul bölümünde ele alınması gibi hususlar iki eser arasındaki farkları yansıtan diğer faktörlerdir. Kıraat tarihinde önemli bir yere sahip olan *ʿUnvân,* başta *en-Neşr* olmak üzere birçok eserin temel kaynakları arasında yerini almıştır. Mekkî b. Ebî Tâlib'in (öl. 437/1045) *el-Keşf* adlı eserinde, Sarakustî'nin yedi kıraatle ilgili tercihlerine yer vermesi de *el-'Unvân*'ın kıymetini yansıtan önemli bir göstergedir. *el-ʿUnvân* süreç içerisinde farklı kişiler tarafından tahkik edilerek neşredilmiş, ayrıca eser üzerine *Şerhu'l-'Unvân* adıyla bir de şerh yazılmıştır.[10]

[9] Tam adı Ebû Tâhir İsmâil b. Halef b. Saîd es-Sarakustî olan müellifin, Endülüs'ün doğusundaki Sarakusta'da dünyaya gelmiş olabileceği tahmin edilmektedir. Müellif ayrıca en-Nahvî, el-Mukrî, el-Endelüsî, el-Ensârî ve el-Mısrî olarak da anılmaktadır. Müellifin doğum tarihi ve çocukluk yılları hakkında bilgi bulunmamakla birlikte onun Mısır'a gittiği ve burada ilim tahsil ettiği nakledilmektedir. Özellikle kıraat, hadis, dil ve edebiyat gibi alanlarda temayüz etmiş olan Sarakustî, dönemin önde gelen âlimleri arasında yerini almış ve birçok öğrenci yetiştirmiştir. Kıraate dair kaleme aldığı iki eser yanında, müellife başka eserler de nispet edilmektedir. Ebû Tâhir, genel kabule göre 455/1063 senesinde Sarakusta'da vefat etmiştir. İsmâil b. Halef b. Saîd es-Sarakustî Ebû Tâhir, *el-İktifâ fi'l-kırâati's-seb'i'l-meşhûra*, thk. Hâtim Salih ed-Dâmin (Dımaşk: Dâru Ninova, 2005), 6; Ebû Abdillâh Şihâbüddîn b. Abdillâh el-Bağdâdî er-Rûmî Yâkut Hamevî, *Muʿcemü'l-üdebâʾ: İrşâdü'l-erîb ilâ maʿrifeti'l-edîb*, thk. İhsan Abbas (Beyrut-Lübnan: Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, 1993), 2/662; Ebü'l-Abbâs Şemsüddîn Ahmed b. Muhammed b. İbrâhîm b. Ebî Bekr el-Bermekî el-İrbilî İbn Hallikân, *Vefeyâtü'l-aʿyân ve enbâʾü ebnâʾi'z-zamân*, thk. İhsan Abbas (Beyrut: Dâru Sadır, 1972), 1/233; Şemseddin Muhammed b. Ahmed Zehebî, *Târîhu'l-İslâm ve vefeyâtü'l-meşâhîr ve'l-a'lâm*, thk. Ömer Abdüsselam et-Tedmurî (Beyrut: Dâru'l-Kitâbi'l-'Arabî, 1993), 1/423-424; İbnü'l-Cezerî, *Gâyetü'n-nihâye*, 1/164; Hayreddin Ziriklî, *el-A'lâm kâmûs terâcim li eşheri'r-ricâl ve'n-nisâ mine'l-'Arab ve'l-musta'rabîn ve'l-musteşrikîn* (Beyrut: Dârul-'İlmil-Melâyîn, 1986), 1/313; Mehmet Emin Maşalı, "Sarakustî, İsmâil b. Halef", *TDV İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2009), 36/115; Abdulhalim Başal, *İsmail b. Halef es-Sarakustî'nin Hayatı, Eserleri ve Kıraat İlmindeki Yeri* (Bursa: Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2014), 11-17.

[10] İsmâil b. Halef b. Saîd es-Sarakustî Ebû Tâhir, *el-'Unvân fi'l-kırâ'âti's-seb'*, thk. Züheyr Zahid - Halîl Atıyye (Beyrut: Âlimül-Kütüb, 1986), 9-13; Ebû Muhammed Hammûş b. Muhammed el-Kaysî Mekkî b. Ebî Tâlib, *el-Keşf ʿan vücûhi'l-ḳırâʾâti's-sebʿ ve ʿilelihâ ve hucecihâ*, thk. Muhyiddin Ramazan (Beyrut: Müessesetu'r-Risale, 1974), 1/227,

1.2. *eş-Şâtıbiyye (Hırzü'l-emânî ve vechü't-tehânî)*

Tam adı *Hırzü'l-emânî ve vechü't-tehânî* olan eser, Endülüs'lü kıraat âlimi Kâsım b. Firrûh eş-Şâtıbî[11] tarafından telif edilmiştir. Müellife nispetle *eş-Şâtıbiyye* ismiyle şöhret bulan eser, *el-Kasîdetü'l-lamiyye* diye de anılmaktadır. *eş-Şâtıbiyye,* -bazı farklılıklar olmakla birlikle- Ebû Amr ed-Dânî'nin *et-Teysîr fi'l-kırââti's-sebʿ* isimli eserinin manzûm hali olup, yedi kıraate dair rivayet ve malumat içermektedir. 1173 beyitten müteşekkil olan eser, remiz ve semboller gibi yoğun teknik detaylar içermektedir. Telif edildiği tarihten günümüze değin birçok coğrafyada yaygın biçimde okutulan ve ezberletilen *eş-Şâtıbiyye,* kıraat ilminin temel klasikleri arasında yerini almış, aynı zamanda birçok âlimin övgüsüne mazhar olmuştur. Nitekim İbnü'l-Cezerî'nin kasideyi sadece uzman kişilerin anlayıp takdir edebileceği ve belâgatçıların kusur bulmaktan âciz kaldıkları bir eser olarak nitelendirmesi bunun bir örneğidir. Kıraat imam ve râvilerin isimlerinin ebced harfleriyle sembolize edildiği remiz sistemi ilk defa Şâtıbî tarafından ortaya konulmuştur. *eş-Şâtıbiyye* süreç içerisinde birçok çalışmaya konu olmuştur. Söz konusu çalışmalardan 118'inin şerh, hâşiye ve ta'likât; 35'inin tekmile; 27'sinin muâraza; yedisinin de diğer eserlerle mukayese olduğu anlaşılmaktadır. *eş-Şâtıbiyye* üzerine çeşitli akademik

228, 232, 240, 292, 396; İbnü'l-Cezerî, *Tuhfetü'l-ihvân*, 343; Kastallânî, *Letâifü'l-işârât*, 1/162; Ebû Hafs Siraceddîn Ömer b. Kâsım b. Muhammed el-Ensârî Neşşâr, *el-Budûru'z-zâhire fi'l-kırâati'l-'aşri'l-mütevâtire*, thk. Alî Muhammed Muavviz - Âdil Ahmed Abdu'l-Mevcûd, (Beyrut: Âlimü'l-Kütüb, 2000), 1/112, 125, 127, 128, 137, 189, 243, 257, 258, 286, 293, 304, 349; *Fihrisü'ş-şâmil li't-türâsi'l-'Arabiyyi'l-İslâmiyyi'l-mahtût: ʿUlûmü'l-Kurʾân, Mahtûtâtü'l-kırâ'ât* (Amman: Cem'iyyetü Ammâli'l-Metâbi'i't-Te'avvüniyye, 1994), 1/201-202.

11 Tam adı Ebû Muhammed Kâsım b. Fîrruh eş-Şâtıbî er-Ruaynî olan müellif, 538/1144 senesinde Endülüs'ün doğusundaki Belensiye (Valencia) eyaletine bağlı Şâtıbe (Xàtiva) şehrinde doğdu. Şâtıbî, başta Ebü'l-Hasan Ali el-Belensî ve Ebû Abdullah Muhammed b. Abdürrahîm el-Ensârî olmak üzere birçok hocadan kıraat, tefsir, hadis, fıkıh ve nahiv gibi farklı sahalarda ilim tahsil etti. O, Dânî'nin *et-Teysîr*'ini ve diğer bazı kıraat eserlerini ezberleyip Ebü'l-Hasan Ali b. Muhammed b. Hüzeyl'e arz etti. Şâtıbî eğitimini tamamladıktan sonra Şâtıbe'ye, oradan da Kahire'ye yerleşip hayatını burada sürdürdü. O, Amr b. Âs Camii ve Fâzıliyye Medresesi'ne kıraat, hadis, Arapça dersleri vermek üzere görevlendirilmiş ve buralarda başta Sehâvî olmak üzere birçok öğrenci yetiştirmiştir. Kendisinden faydalanmak için insanların uzak diyarlardan Kahire'ye geldiği rivayet edilmiştir. Şâtıbî, 28 Cemâziyelâhir 590/1194 senesinde Kahire'de vefat etmiş ve Karâfetüssuğrâ denilen yerdeki Kâdî el-Fâzıl Türbesi'ne defnedilmiştir. Sehâvî, *Fethü'l-vasîd*, 1/101-127; Şu'le, *Kenzü'l-meʿânî*, 1/21-70; Burhânüddîn Ebû İshâk İbrâhîm b. Ömer b. İbrâhîm b. Halîl Ca'berî, *Kenzü'l-meânî fî şerhi Hırzi'l-emânî*, thk. Ahmed el-Yezîdî (el-Memleketü'l-Mağribiyye: Vizâretü'l-Evkâf, 1998), 35; İbn Hallikân, *Vefeyât*, 4/71-73; İbnü'l-Cezerî, *Gâyetü'n-nihâye*, 2/20-23; Abdurrahman Çetin, "Şâtıbî, Kâsım b. Fîrruh", *TDV İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2010), 38/377-379.

çalışmalar da yapılmıştır. Sayıları yüzlerle ifade edilen bu çalışmalar esere olan ilgi ve iltifatın en somut göstergesidir. Pek çok kütüphanede yazma nüshaları bulunan eser, süreç içerisinde farkı kimseler tarafından tahkik edilerek neşredilmiştir.[12]

2. *el-'Unvân* ve *eş-Şâtıbiyye* Karşılaştırması

2.1. Besmele

Kıraat imamları Tevbe sûresi dışında kalan sûrelerin evvelinde besmele çekmenin sünnet olduğu hususunda ittifak etmişlerdir. Sûrelerin ortasında ise besmele vechinin alınıp alınmama noktasında muhayyerlik vardır. Bazı âlimler besmelenin sûre ortasındaki durumunun sûre evvelineye bağlı olduğunu ileri sürmüşlerdir. Binaenaleyh Tevbe sûresinin ortasında terk etmek, diğer sûrelerde okumak evlâdır. İki sûre arasında besmelenin terk edilip edilmemesine yönelik de kurrâ arasında ihtilaf söz konusudur.[13] Mesele çalışmamız özelinde ifade edilecek olursa *el-'Unvân* ile *eş-Şâtıbiyye* arasında bazı farklılıklar mevcuttur.

Şâtıbî eserinde, İbn Kesîr, Âsım ve Kisâî'nin iki sûre arasında besmele ile geçiş yaptığını dile getirmiştir. Dolayısıyla söz konusu kurrâ için sûreteyn beyninde vakf-ı küll, kat'ı evvel vasl-ı sânî ve vasl-ı küll[14] olmak üze-

[12] Sehâvî, *Fethü'l-vasîd*, 1/128-139; Şu'le, *Kenzü'l-meʿânî*, 1/61-66; Ca'berî, *Kenzü'l-me'ânî*, 148; Ebü'l-Bekâ Nûreddîn Alî b. Osmân b. Muhammed el-Uzrî İbnü'l-Kâsıh, *Sirâcü'l-kâriʾi'l-mübtedî ve tizkârü'l-mukriʾi'l-müntehî*, thk. Ali Muhammed Dabbâ' (Kahire: Matbaʿatü Mustafa Elbânî el-Halebî, 1954), 3; İbnü'l-Cezerî, *Gâyetü'n-nihâye*, 2/22-23; Kâtib Çelebi, *Keşfü'z-zünûn 'an esâmi'l-kütüb ve'l-fünûn*, thk. Şerefettin Yaltkaya - Kilisli Rifat Bilge (Beyrut: Dâru İhyai't-Türasi'l-'Arabî, 1941), 1/646-649; Abdülfettah b. Abdulginâ b. Muhammed Kâdî, *el-Vâfî fî şerhi'ş-Şâtıbiyye fi'l-kırâ'âti's-seb'* (Cidde: Mektebetü's-Sevâdî, 1992), 23-32; Fatih Çollak, *Kırâat Âlimlerinden İmam Şâtıbî ve eş-Şâtıbiyye Adlı Eseri* (İstanbul: Özener Matbası, 2002); Çollak, "eş-Şâtıbiyye", 38/377-379; Eren Pilgir, *Kıraat Edebiyatında ve Tedrisatında Manzum Eser Geleneği* (Ankara: Fecr Yayınları, 2024); Recep Koyuncu, "Kırâat İlminde Manzûm Şerh Geleneği: Şâtıbiyye Şerhlerinden Şerhu Şu'le Örneği", *İslâm İlim ve Düşünce Tarihinde Şerh Geleneği* (İstanbul: Endülüs Yayınları, 2020), 493-496.

[13] Ebû Tâhir, *el-'Unvân*, 65; Ebû Tâhir İbn Galbûn, *et-Tezkira fi'l- kıraâti's-semân*, thk. Eymen Rüşdü Süveyd (Cidde: Cemaâti'l-Hayriyyeti li Tahfîzi'l-Kur'âni'l-Kerîm, 1412), 21; Ebû Amr Osmân b. Saîd b. Osmân Dânî, *Kitabü't-Teysîr fi'l-kırâ'âti's-seb'*, thk. Halef Hamûd Sâlim Şağdelî (Suudi Arabistan: Dâru'l-Endülüsî li'n-Neşri ve't-Tevzî', 2015), 127-129; Ca'berî, *Kenzü'l-me'ânî*, 64-65; İbnü'l-Cezerî, *Neşru'l-kırâ'âti'l-'aşr*, 2/837-865; Abdurrahman Çetin, *Kur'an Okuma Esasları* (Bursa: Emin Yayınları, 2018), 459-463.

[14] *"Vakf-ı küll",* sûre evvelinde olduğu zaman hem istiâze hem de besmelede, iki sûre arasında olduğu zaman birinci sûrenin son âyeti ile besmelede durduktan sonra ikinci sûreye geçmeyi, yani her durumda vakf ederek tilavete devam etmeyi, bunun zıddı olan *"vasl-ı küll"* ise tümünü bitiştirerek okumayı ifade eder. *"Kat'ı evvel vasl-ı sânî"* de ilgili yerlerin sonunda durup sadece besmeleyi sonraki sûreye bitiştirerek okumak

re üç vecih vardır. Şâtıbî, Hamza'nın vasl bilâ besmele;[15] Verş, Ebû Amr ve İbn Âmir'in hem Hamza gibi vasl bilâ besmele hem de sekt bilâ besmele[16] yaptığını söylemiştir. *eş-Şâtıbiyye'*nin 102. beytinde işaret edildiği gibi esasen Ebû Amr ve İbn Âmir'in iki sûre arasını besmele ile okuduğuna dair delil yoktur. İbnü'l-Cezerî de *en-Neşr'*de mezkûr iki imama atfedilen vecihlerin kaynakları arasında *eş-Şâtıbiyye'*yi zikretmemiştir.[17] Anılan vecihlerin Ebû Amr ve İbn Âmir'e nispeti ihtiyarî olarak güzel görülmüştür.[18] Şâtıbî'nin "**وَفِيهاَ خِلاَفٌ جِيدُهُ وَاضِحُ الطُّلَا**"[19] ifadesinden Verş için hulf[20] olduğu, yani onun diğer üç kurrâ gibi iki sûre arasında besmele ile geçiş yaptığı anlaşılmaktadır.[21]

*el-'Unvân'*da İbn Âmir dışında Verş ve Ebû Amr için iki sûre arasında besmele ile geçiş yapıldığına dair bir kayıt bulunmamaktadır. Diğer bir ifadeyle *el-'Unvân'*a göre Verş ve Ebû Amr aynen Hamza gibi yalnızca vasl bilâ besmele yapmakta, dolayısıyla Verş için *eş-Şâtıbiyye'*den nakledilen sekt bilâ besmele ve iki sûre arasının besmele ile fasl edildiği şeklindeki diğer üç vecih *el-'Unvân'*da bulunmamaktadır. Diğer kurrâ ise iki sûre arasını besmele ile okur. Aynı zamanda *el-'Unvân'*da, İbn Âmir için vasl ve sekt bilâ besmele vecihleri nakledilmemiştir.[22]

Dânî, *et-Teysîr'*de Verş, Ebû Amr ve İbn Âmir'in iki sûre arasını besmele ile vaslettiği şeklinde bir veche yer vermemiştir. Söz konusu imamlar için *eş-Şâtıbiyye'*den nakledilen ilgili vecihlerin Şâtıbî'nin *et-Teysîr*

demektir. Yavuz Fırat, *Tecvîd ve Kıraat İlmi Terimleri Sözlüğü* (Konya: Hacıveyiszade İlim ve Kültür Vakfı Yayınları, 2018), 173-174, 229.

15 *"Vasl bilâ besmele",* birinci sûrenin sonunu ikinci sûrenin ilk âyetine besmelesiz olarak bitiştirmektir. Nihat Temel, *Kırâat ve Tecvîd Istılahları* (İstanbul: İFAV Yayınları, 2018), 177.

16 *"Sekt bilâ besmele",* birinci sûrenin sonunda sekt yaptıktan sonra besmelesiz olarak diğer sûreye geçmektir. Temel, *Kırâat ve Tecvîd Istılahları*, 147.

17 İbnü'l-Cezerî, *Neşru'l-kırâ'âti'l-'aşr*, 2/837-841.

18 Sehâvî, *Fethü'l-vasîd*, 2/205.

19 "Besmele'de Verş için olan ihtilaf açıktır." Kâsım b. Fîrruh b. Halef er-Ruaynî Şâtıbî, *Hırzü'l-emânî ve vechü't-tehânî*, thk. Eymen Rüşdü Süveyd (Beyrut: Dâru'l-Gavsân li'd-Dirâseti'l-Kur'âniyye, 2019), 11.

20 Kıraat ıstılahında *Hulf*, imam veya râvinin kendi kıraat ya da rivayetinin dışında diğer kurrâya muvafakat ettiği ikinci vechi ifade etmek için kullanılır. Diğer bir deyişle kurrânın herhangi bir kıraat vechini iki farklı rivayetle okuması demektir. Temel, *Kırâat ve Tecvîd Istılahları*, 79.

21 Sehâvî, *Fethü'l-vasîd*, 2/202; Ebü'l-Kâsım Şihâbüddîn Abdurrahmân b. İsmâîl b. İbrâhîm el-Makdisî Ebû Şâme, *İbrâzü'l-me'ânî min Hırzi'l-emânî fî kırâ'âti's-seb'*, thk. İbrâhim Atve İvaz (Kahire: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1981), 64-66; Kâdî, *el-Vâfî*, 45-46; İbnü'l-Cezerî, *Neşru'l-kırâ'âti'l-'aşr*, 2/837-841.

22 Ebû Tâhir, *el-'Unvân*, 65; Ebû Tâhir, *el-İktifâ*, 27; İbn Galbûn, *et-Tezkira*, 21; Dânî, *et-Teysîr*, 127-129.

üzerine yaptığı ziyadelerden olduğu anlaşılmaktadır.[23] Meselenin daha iyi anlaşılması için *el-'Unvân* ile *eş-Şâtıbiyye* arasında ihtilafa konu olan vücûhâtı ve dayandırıldığı imamları tablo halinde gösterelim.

İmam-Râvi	Besmele Vücûhâtı	*el-'Unvân*	*eş-Şâtıbiyye*
Verş	Vakf-ı küll, Kat'ı evvel vasl-ı sânî, Vasl-ı küll	Yok	Var
	Vasl bilâ besmele	Var	Var
	Sekt bilâ besmele	Yok	Var
Ebû Amr	Vakf-ı küll, Kat'ı evvel vasl-ı sânî, Vasl-ı küll	Yok	Var
	Vasl bilâ besmele	Var	Var
	Sekt bilâ besmele	Yok	Var
İbn Âmir	Vakf-ı küll, Kat'ı evvel vasl-ı sânî, Vasl-ı küll	Var	Var
	Vasl bilâ besmele	Yok	Var
	Sekt bilâ besmele	Yok	Var

2.2. İşmam

Çeşitleri olmakla birlikte bu başlık altında ele alınacak olan işmam, bir harfin sesini diğerine katmak demektir. Yani ilgili kelimelerdeki sâd (ص) harfini zây (ز) harfine katarak ikisi arasında bir sesle okunmaktadır.[24] *el-'Unvân* tarikine göre Hallâd, lâmlı veya lâmsız ayırt etmeksizin Fâtiha'daki "**الصراط**" ve "**صراط**"[25] kelimelerinde işmam yapar. Diğer sûrelerde ise yalnızca lâmlı olanları hulflü okur. Sarakustî, *el-'Unvân'*da söz konusu kelimelere yönelik Halef için tüm sûrelerde, Hallâd için de Fâtiha sûresi özelinde ilgili veche yer vermiştir.[26] İbnü'l-Cezerî *en-Neşr'*de işmam vechinin nakledildiği diğer tarikleri belirtmiştir. Buna göre Sarakustî'nin hocası Tarsûsî (öl. 420/622) ilgili vechi İbn Şâzân'dan; *el-Müstenîr* isimli eserin müellifi İbn Sevvâr (öl. 496/1103) ise İbn Bahterî'den nakletmiştir.[27]

Şâtıbiyye tarikine göre Hallâd, Fâtiha sûresi özelinde ve yalnızca lâmlı "**الصراط**" kelimesinde işmam yapar. Diğer sûrelerde ise iki eser ara-

[23] Dânî, *et-Teysîr*, 127-128; Abdurrahim b. Abdillah b. Ömer Şenkîtî, "Hâlâtu'ş-Şâtıbiyye me'a't-Teysîr", *Mecelletu Ma'hedi'l-İmâm eş-Şâtıbî li'd-Dirâsâti'l-Kur'âniyye* 9 (1997), 27.

[24] Ebü'l-Hayr Şemsüddin Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Alî b. Yûsuf İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr fi'l-kırâ'âti'l-'aşr*, thk. Nûruddîn Alî b. Muhammed b. Hasen Dabbâ' (Beyrut-Lübnan: Dâru'l-Kütübi'l-'İlmiyye, ts.), 2/121; Fırat, *Tecvîd ve Kıraat İlmi Terimleri Sözlüğü*, 43-44.

[25] Fâtiha 1/6.

[26] Ebû Tâhir, *el-'Unvân*, 67; Ebû Tâhir, *el-İktifâ*, 28.

[27] İbnü'l-Cezerî, *Neşru'l-kırâ'âti'l-'aşr*, 2/867.

sında herhangi bir ihtilaf söz konusu değildir. Şâtıbî gibi diğer ulemâ da genel olarak ilgili vechi bu şekilde nakletmiştir.[28]

2.3. Cemî Mîmleri (İskân-Sıla)

Lügatta ziyade etmek anlamında gelen sıla, ıstılahî olarak sâkin cemî mîmlerini vasl halinde vâv-ı mukadder ile uzatarak okumaktır. Müfred müzekker gâib zamiri harekesine uygun bir harfi medle, yani harekesi zamme ise vâv (و) kesre ise yâ (ى) ile uzatılarak okunur.[29] Cemî mîmlerinde Kâlûn'un sıla vechinde iki tarik arasında ihtilaf vardır. Buna göre Kâlûn için *el-'Unvân*'da, "وَلَهُمْ عَذَابٌ"[30] ve "وَمِنْهُمْ أُمِّيُّونَ"[31] örneklerinde olduğu gibi sonrası harekeli olan cemî mîmlerinde sadece iskân vechi zikredilirken, *eş-Şâtıbiyye'*de bu gibi yerlerde Kâlûn için sıla ve adem-i sıla[32] olmak üzere iki vecih nakledilmiştir.[33] Ebû Şâme el-Makdisî (öl. 665/1267) Kâlûn'un sıla ve iskân vechinde muhayyer olduğunu bildirmiştir.[34] *el-'Unvân* gibi *el-Kâfî* ve *el-Hidâye'*de de Kâlûn için yalnızca iskân vechi nakledilmiştir.[35]

Şâtıbî bu hususu "وَصِلْ ضَمَّ مِيمِ الْجَمْعِ قَبْلَ مُحَرَّكٍ - دِرَاكاً وَقَالُونٌ بِتَخْيِيرِهِ جَلَا"[36] nazmıyla ifade etmiştir. Şâtıbî anılan beyitte, harekeli bir harften önce geldiği zaman cemî mîmlerinde yapılan sıla vechini "دِرَاكاً" kelimesindeki dâl (د) harfi ile formüle ettiği İbn Kesîr'e hulfsüz olarak atfederken, Kâlûn'un bu gibi yerlerde hulf yaptığını, dolayısıyla iskân ve sıla olmak üzere iki şekilde okuduğunu nakletmiştir.[37]

Dânî, cemî mîmini zamme veya iskân okuma hususunda Kâlûn'un muhayyer olduğunu ifade ettikten sonra kendisinin de kıraatini icra

[28] İbn Galbûn, *et-Tezkira*, 23; Dânî, *et-Teysîr*, 129-130; Sehâvî, *Fethü'l-vasîd*, 2/217; Ebû Şâme, *İbrâzü'l-me'ânî*, 71-72.

[29] Ali Muhammed-Dabbâ', *el-İdâe fî beyâni usûli'l-kırâe* (Mısır: el-Mektebetü'l-Ezheriyye, 1999), 14.

[30] Bakara 2/7.

[31] Bakara 2/78.

[32] Buradaki adem-i sıla veya iskân tabiri ile sılasız okuyuş kast edilmektedir.

[33] Ebû Tâhir, *el-'Unvân*, 42; Şâtıbî, *Hırzü'l-emânî*, 12; Sehâvî, *Fethü'l-vasîd*, 2/218-219; Ebû Şâme, *İbrâzü'l-me'ânî*, 73-74; Kâdî, *el-Vâfî*, 51; İbnü'l-Cezerî, *Tuhfetü'l-ihvân*, 357.

[34] Ebû Muhammed Hammûş b. Muhammed el-Kaysî Mekkî b. Ebî Tâlib, *et-Tebsıra fi'l-kırâ'âti's-seb*, thk. Muhammed Gavs Nedvî (Bombay: Dâru's-Selefiyye, 1982), 253.

[35] Ebû Abdillah Muhammed b. Şüreyh b. Ahmed er-Ruaynî el-İşbilî, *el-Kâfî fi'l-kırâ'âti's-seb'*, thk. Ahmed Mahmud Abdussemi' eş-Şâfi (Beyrut: Dâr-u Kütübi'l-İlmiyye, 2000), 37; İbnü'l-Cezerî, *Neşru'l-kırâ'âti'l-'aşr*, 2/871.

[36] "İbn Kesîr harekeli harften önce gelen cemî mîminin zammesini sıla okur. Kâlûn ise sıla ve adem-i sıla olmak üzere iki vecih nakletmiştir." Şâtıbî, *Hırzü'l-emânî*, 12.

[37] Sehâvî, *Fethü'l-vasîd*, 2/218-219; Ebû Şâme, *İbrâzü'l-me'ânî*, 73-74; Kâdî, *el-Vâfî*, 51.

ederken zamme, yani sıla vechini tercih ettiğini söylemiş, fakat İbn Mücâhid (öl. 324/936) tarikleri zikrederek iskân vechini eserinde aldığı için tahkikli okuyuşun da reddedilemeyeceğini vurgulamıştır.[38] *eş-Şâtıbiyye* şârihlerinden Sehâvî (öl. 643/1245) bu bağlamda "**أَنُلْزِمُكُمُوهَا**"[39] âyetini delil getirerek tesniyelere elif (ا), cemîlere ise vâv (و) ziyade edilmesinin gerekçesine dikkat çekmek suretiyle ilgili kelimelerde asıl olanın zammeli okuyuş, yani sıla olduğunu ifade etmiştir.[40]

2.4. İdgâm-ı Kebîr

İdgam edilen harfin yani müdgam'ın harekeli olması durumunda gerçekleşen idgama idgâm-ı kebîr denilmektedir.[41] Şâtıbî eserinde idgâm-ı kebîr konusunu usul bahsinde on altı beyitle etraflıca ele almıştır. Bu bağlamda Şâtıbî, ister tek kelimede isterse iki ayrı kelimede olsun Ebû Amr'ın Sûsî rivayetine göre mahreçleri aynı olan harflerin birbirine idgam edileceğinden bahsetmiştir. Aynı kelimedeki idgâm-ı kebîrin iki örneği vardır ki bunun birincisi "**مَنَاسِكَكُمْ**"[42], diğeri "**سَلَكَكُمْ**"[43] kelimesidir. "**يَعْلَمُ مَا**"[44], "**فِيهِ هُدًى**"[45], "**وَطُبِعَ عَلَى قُلُوبِهِمْ**"[46] ve "**الْعَفْوَ وَأْمُرْ**"[47] gibi âyetler de iki farklı kelimedeki idgâm-ı kebîre örnek olarak verilmiştir. Şâtıbî eserinde iki ayrı kelimede geldiği ve şekil şartlarına uyduğu halde idgamın gerçekleşmediği yerlerden; bazı kelimelerdeki özel duruma binaen hem idgam hem de izhar vechinin tercih edilebileceğinden ve bunlar gibi idgâm-ı kebîr konusu çerçevesinde birtakım hususiyetlerden bahsetmiştir.[48]

*el-'Unvân'*da ise idgâm-ı kebîr konusuna hiç değinilmemiş, dolayısıyla ne usul ne de ferşü'l-hurûf bölümünde bu konuya yer verilmiştir. Sadece bir yerde Hamza ile birlikte Ebû Amr için de her ikisi (müdgam-müdgamün fîh) harekeli olan "**بَيَّتَ طَّائِفَةٌ**"[49] kelimesinde idgam vechi rivayet edilmiştir. Bunun dışında Şâtıbî'nin Sûsî için idgam rivayet ettiği yuka-

38 Dânî, *et-Teysîr*, 130; Ebû Amr Osmân b. Saîd b. Osmân Dânî, *et-Taʿrîf fi'htilâfi'r-ruvât ʿan Nâfiʿ*, thk. Tihâmî er-Râcî el-Hâşimî (Rabat: İhyâüt-Türâs, 1403), 200-201.
39 Hûd 11/28.
40 Sehâvî, *Fethü'l-vasîd*, 2/218.
41 İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 1/274.
42 el-Bakara 2/200.
43 el-Müddessir 74/42.
44 el-Bakara 2/77. Bu kelime Kur'an'da otuz yedi yerde geçmektedir.
45 el-Bakara 2/2; el-Mâide 5/46.
46 et-Tevbe 9/87.
47 el-A'râf 7/199.
48 Şâtıbî, *Hırzü'l-emânî*, 12-13; Sehâvî, *Fethü'l-vasîd*, 2/222-223; Ebû Şâme, *İbrâzü'l-me'ânî*, 76-100; Kâdî, *el-Vâfî*, 53.
49 en-Nisa 4/81.

rıdaki kelimelerde, *el-ʻUnvân'*da herhangi bir idgam durumundan bahsedilmemiştir.

2.5. Hâ-i Kinâye

Müfred müzekker gâib zamirine hâü'l-kinâye veya hâ-i kinâye denilmektedir.[50] *el-ʻUnvân* tarikinde Ebevân[51] ve Hamza "**يُؤَدِّه**"[52], " **نُؤْتِه** **مِنْهَا**"[53], "**نُوَلِّه**"[54], "**وَنُصْلِه**"[55] ve "**فَأَلْقِه**"[56] kelimelerindeki zamirleri vasl halinde iskân, Kâlûn ihtilâs,[57] diğer kurrâ ise sıla ile okumaktadır.[58] "**وَيَتَّقْه**"[59] kelimesinde Kâlûn ve Hişâm kaf (ق) harfinin kesresi, hâ-i kinâyenin kasrı/ihtilası; Hafs kaf (ق) harfinin iskânı, hâ-i kinâyenin kasrı; Ebû Amr ve Ebû Bekir Şu'be kaf (ق) harfinin kesresi, hâ-i kinâyenin iskânı; diğer kurrâ ise kaf (ق) harfinin kesresi, hâ-i kinâyenin ise hem kesresi hem de meddi/sıla ile okumaktadır. "**وَيَتَّقْه**" kelimesinde Hişâm ikinci vecih olarak diğer kurrâ gibi kaf (ق) harfinin kesresi, hâ-i kinâyenin hem kesresi hem de meddi ile okumaktadır.[60] "**يَرْضَه**" kelimesinde ise Nâfiʻ, Hişâm, Âsım ve Hamza hâ-i kinâyeyi zamme ve kasr/ihtilas; İbn Kesîr, İbn Zekvân ve Kisâî zamme ve med/sıla; Ebû Amr ise iskân ile okumaktadır. Bu kelimede Âsım'ın birinci râvisi Ebû Bekir Şu'be için zamme-kasr, zamme-med ve iskân olmak üzere üç vecih vardır.[61]

Şâtıbî, "**يُؤَدِّه**", "**نُؤْتِه**", "**نُوَلِّه**", "**نُصْلِه**" ve "**فَأَلْقِه**" kelimelerindeki hâ-i kinâyeleri Ebû Amr, Ebû Bekir Şu'be ve Hamza'nın iskân; Kâlûn'un kasr/ihtilas; Hişâm'ın kasr ve med; diğer kurrânın ise yalnızca med/sıla okuduğunu belirtmiştir.[62] Söz konusu kelimelere yönelik iki tarik arasında

50 İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 1/304.

51 *el-ʻUnvân*'a göre *Ebevân* (ابوان) ile kast edilen imamlar Ebû Amr ve Âsım'ın birinci râvisi Ebû Bekir Şu'be'dir. Ebû Tâhir, *el-ʻUnvân*, 41.

52 Âl-i İmrân 3/75.

53 Âl-i İmrân 3/75; Şûrâ 42/20.

54 en-Nisâ 4/115.

55 en-Nisâ 4/115.

56 en-Neml 27/28.

57 İhtilas, farklı anlamlara gelmekle birlikte harfin sesini hafif bir sesle okumak veya harekenin üçte ikisine tekâbül edecek kadarını okuyup üçte birini terk etmek demektir. Temel, *Kırâat ve Tecvîd Istılahları*, 90; Fırat, *Tecvîd ve Kıraat İlmi Terimleri Sözlüğü*, 22.

58 Ebû Tâhir, *el-ʻUnvân*, 80.

59 en-Nûr 24/52.

60 Ebû Tâhir, *el-ʻUnvân*, 139.

61 Ebû Tâhir, *el-ʻUnvân*, 165; Ebû Tâhir, *el-İktifâ*, 264; Dânî, *et-Teysîr*, 496; Ebü'l-Hayr Şemsüddin Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Alî b. Yûsuf İbnü'l-Cezerî, *Tahbîru't-Teysîr fî kırâ'âti'l-eimmeti'l-ʿaşere*, thk. M. Müflih Kudât (Umman-Ürdün: Dârü'l-Furkân, 2000), 534; İbn Galbûn, *et-Tezkira*, 445.

62 Şâtıbî, *Hırzü'l-emânî*, 16-17; Sehâvî, *Fethü'l-vasîd*, 2/259-266; Ebû Şâme, *İbrâzü'l-meʻânî*, 106-108.

ihtilafa sebep olan şey İbn Âmir'in birinci râvisi Hişâm'ın kasr ve med okuyuşudur. Nitekim *el-'Unvân'*da Hişâm için yalnızca sıla/med vechi nakledilmişken, *eş-Şâtıbiyye'*de buna ilave olarak kasr vechi de zikredilmiş, dolayısıyla *Şâtıbiyye* tarikinde Hişâm için ilgili kelimelerde sıla vechi hulflü olarak rivayet edilmiştir.[63]

"**وَيَتَّقْه**"[64] kelimesinde *el-'Unvân* ile *eş-Şâtıbiyye* arasındaki birinci fark Hallâd'ın hâ-i kinayedeki hulfüyle ilgilidir. Buna göre Hallâd için *el-'Unvân'*da hâ-i kinayeye yönelik sadece med/sıla vechi nakledilmişken, *eş-Şâtıbiyye'*de bir de iskân vechi zikredilmiştir. Şâtıbî bu farkı "**قَوْمٌ بِخُلْفٍ**" ifadesiyle belirtmiştir.[65] Zira bu kelimedeki kaf (**ق**) harfi Hallâd'a delalet etmekte, cümlenin devamında Ebû Amr ve Şu'be ile birlikte Hallâd'ın da bu kelimeyi hâ-i kinayenin iskânı ile okuduğu belirtilmektedir. *el-'Unvân* ile *eş-Şâtıbiyye* arasındaki ikinci fark Hişâm'ın hulfüyle ilgili olup bu bağlamda *el-'Unvân'*da Hişâm için sadece med/sıla vechi nakledilmişken, *eş-Şâtıbiyye'*de -Kâlûn gibi- bir de kasr/ihtilas vechi rivayet edilmiştir. *eş-Şâtıbiyye'*nin 163. beyti "**قَصْرُ الْهَاءِ بَانَ لِسَانَهُ بِخُلْفٍ**" bunu ifade etmektedir.[66]

*el-'Unvân'*da Hallâd için olan sıla vechi İbn Bellîme'nin (öl. 514/1120) *Telhîsu'l-'ibârât,* Mekkî b. Ebî Tâlib'in *et-Tebsıra,* Muhammed b. Şüreyh er-Ruaynî'nin *el-Kâfî* ve İbn Galbûn'un *et-Tezkira* isimli eserlerinde de tek vecih olarak nakledilmiştir.[67]

Şâtıbiyye tarikine göre "**وَمَنْ يَأْتِهِ**"[68] kelimesindeki hâ-i kinayeyi Sûsî iskân; Kâlûn med ve kasr; diğer kurrâ med ile okumuştur.[69] *el-'Unvân'*ın ise ne usul ne de ferşü'l-hurûf bölümünde anılan kelimedeki ihtilafa yönelik bir izah getirilmiştir. Fakat *el-'Unvân'*ın ana kaynağı olan *el-İktifâ'*da bazı eserlere referansla bu kelimedeki hâ-i kinayeyi tüm kurrânın med/sıla ile okuduğu ifade edilmiştir.[70] Bu kayıt söz konusu kelimeye yönelik *el-'Unvân* ile *eş-Şâtıbiyye* arasındaki farkı ortaya koymaktadır.

63 Ebû Tâhir, *el-'Unvân*, 80; Şâtıbî, *Hırzü'l-emânî*, 16-17.
64 en-Nûr 24/52.
65 Ebû Tâhir, *el-'Unvân*, 139; Şâtıbî, *Hırzü'l-emânî*, 17.
66 Ebû Tâhir, *el-'Unvân*, 139; Şâtıbî, *Hırzü'l-emânî*, 17; İbnü'l-Cezerî, *Neşru'l-kırâ'âti'l-'aşr*, 2/978-980.
67 Ebû Ali Hasan b. Halef b. Abdullah İbn Bellîme, *Telhîsü'l-'ibârât bi-lâtifi'l-işârât fi'l-kırâ'âti's-seb'*, thk. Sübey' Hamza Hâkimî (Cidde-Beyrut: Dârulkıble-Müessesetü 'Ulûmi'l-Kur'ân, 1988), 128; Mekkî b. Ebî Tâlib, *et-Tebsıra*, 611; Ebû Abdillah Muhammed b. Şüreyh b. Ahmed er-Ruaynî el-İşbilî, *el-Kâfî*, 167; İbn Galbûn, *et-Tezkira*, 386.
68 Tâhâ 20/75.
69 Şâtıbî, *Hırzü'l-emânî*, 17; Sehâvî, *Fethü'l-vasîd*, 263; Mekkî b. Ebî Tâlib, *et-Tebsıra*, 361.
70 Ebû Tâhir, *el-İktifâ*, 199; İbnü'l-Cezerî, *Tuhfetü'l-ihvân*, 359.

Zira yukarıda zikredildiği gibi *Şâtıbiyye* tarikinde söz konusu kelimeyi tüm kurrâ med/sıla ile okumamaktadır. İbnü'l-Cezerî *en-Neşr'*de *el-'Unvân* ve diğer bazı kaynaklara referansla bu kelimeye yönelik sıla vechi nakletmiştir.[71] *et-Teysîr* ve *Tahbîru't-Teysîr'*de ise ilgili kelimeyi Kâlûn ve Ebû Şuayb dışında diğer kurrânın sıla/işbâ ile okuduğu bilgisi geçmektedir.[72]

"يَرْضَه"[73] kelimesinde *el-'Unvân* ile *eş-Şâtıbiyye* arasındaki kıraat ihtilafları şöyledir: 1) *el-'Unvân'*da Dûrî için sadece iskân vechi zikredilmişken, *eş-Şâtıbiyye'*de hem iskân hem de sıla/med vechi nakledilmiştir. 2) *el-'Unvân*'da Hişâm için yalnızca kasr/ihtilas gelmişken, *eş-Şâtıbiyye'*de iskân vechi de nakledilmiştir. 3) *el-'Unvân'*da Ebû Bekir Şu'be için iskân, ihtilas/kasr ve sıla/med olmak üzere üç vecih nakledilmişken, *eş-Şâtıbiyye'*de Şu'be için yalnızca ihtilas/kasr vechi kaydedilmiştir.[74]

Hâ-i kinâye konusu bağlamında *el-'Unvân* ile *eş-Şâtıbiyye* arasındaki ihtilafları gösteren tablo şöyledir:

Kelime	**İmam/Râvi**	***el-'Unvân***	***eş-Şâtıbiyye***
"يُؤَدِّه", "نُؤْتِه", "نُوَلِّه", "نُصْلِه", "فَأَلْقِه"	Hişâm	Sıla/Med	Sıla/Med İhtilas/Kasr
"وَيَتَّقِه"	Hişâm	Sıla/Med	Sıla/Med İhtilas/Kasr
	Hallâd	Sıla/Med	Sıla/Med İskân
"وَمَنْ يَأْتِه"	Kâlûn	Yok	Sıla/Med İhtilas/Kasr
	Sûsî	Yok	İskân
"يَرْضَه"	Dûrî	İskân	İskân Sıla/Med
	Hişâm	İhtilas/Kasr	İhtilas/Kasr İskân
	Ebû Bekir Şu'be	İskân İhtilas/Kasr Sıla/Med	İhtilas/Kasr

[71] İbnü'l-Cezerî, *Neşru'l-kırâ'âti'l-'aşr*, 2/986.

[72] Dânî, *et-Teysîr*, 432; İbnü'l-Cezerî, *Tahbîru't-Teysîr*, 460-461.

[73] ez-Zümer 39/7.

[74] Ebû Tâhir, *el-'Unvân*, 165; Ebû Bekr b. Ahmed b. Mûsâ İbn Mücâhid, *Kitâbü's-seb'a fi'l-kırâ'ât*, thk. Şevki Dayf (Mısır: Dâru'l-Meârif, 1972), 561; Şâtıbî, *Hırzü'l-emânî*, 17; Sehâvî, *Fethü'l-vasîd*, 2/265-266; Ebû Şâme, *İbrâzü'l-me'ânî*, 109-110; Ebû Tâhir, *el-İktifâ*, 264; Ebû Amr Osmân b. Saîd b. Osmân Dânî, *Câmiʿu'l-beyân fi'l-kırââti's-sebʿ*, thk. Muhammed Sadûk Cezâirî (Beyrut-Lübnan: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2005), 696; Dânî, *et-Teysîr*, 496; İbn Galbûn, *et-Tezkira*, 445; İbnü'l-Cezerî, *Tahbîru't-Teysîr*, 534; İbnü'l-Cezerî, *Neşru'l-kırâ'âti'l-'aşr*, 2/980-985.

2.6. Med-Kasr

Genel manada ifade edilecek olursa med uzatmak, çekmek veya ziyade etmek; kasr ise uzatmamak veya med harfi üzerine ziyade etmemek demektir.[75] *el-'Unvân'*da Verş için "**آمَنَ**", "**آدَمَ**" ve "**سَيِّئَاتِ**" gibi medd-i bedel[76] olan kelimelerde sadece tûl, *eş-Şâtıbiyye'*de ise tûl, tevassut ve kasr olmak üzere üç vecih nakledilmiştir. Şâtıbî'nin Verş için zikretmiş olduğu tevassut vechinin *et-Teysîr* üzerine yaptığı ziyadelerden olduğu anlaşılmaktadır.[77] Fakat *eş-Şâtıbiyye'*de "**إِسْرَائِيل**" kelimesi bu durumdan istisna edilmiş ve buradaki hemze yalnızca kasr ile okunmuştur.[78] *el-'Unvân'*da ise "**إِسْرَائِيل**" kelimesi diğerlerinden ayrı tutulmamış, dolayısıyla Verş için bu kelimede tûl vechi nakledilmiştir.[79]

Meryem "**كهيعص**" ve Şûrâ "**حم عسق**" sûrelerinin başında hurûf-ı mukattaa olarak gelen "**عين**" harfinde kurrâ arasında ihtilaf vardır.[80] Konu *el-'Unvân* ve *eş-Şâtıbiyye* özelinde ele alınacak olursa "**عين**" harfinde Verş için *el-'Unvân'*da yalnızca tevassut vechi kaydedilmişken,[81] *eş-Şâtıbiyye'*de buna tûl vechi de ilave edilmiş ve söz konusu iki vecih arasında muhayyerlik olduğu söylenmiştir.

Verş, hemzeden önce lîn harfi gelen yerlerde med yapmaz. Fakat "**شىئ**" kelimesi bunun istisnasıdır. Bu kelimeyi Hamza ile birlikte Verş de medli okur. *el-'Unvân'*da bu hususa dikkat çekilmiş ve nerede gelirse gelsin "**شىئ**" kelimesinde Verş için sadece tûl vechi nakledilmiştir.[82] Fakat *Şâtıbiyye* tarikinde med/tûl ile beraber tevassut vechi de rivayet edilmiştir.[83]

2.7. Hemze

Hemze tahfif edildiği zaman ibdâl, nakl, teshîl ve hazf gibi farklı formlarda okunur.[84] İbdal, sâkin bir harfi (hemze) mâkablinin harekesi

[75] Temel, *Kırâat ve Tecvîd Istılahları*, 101, 113.
[76] Sâkin olan hemzeden bedel olarak yapılan medde medd-i bedel denilmektedir. Fırat, *Tecvîd ve Kıraat İlmi Terimleri Sözlüğü*, 191.
[77] Dânî, *et-Teysîr*, 160; Şâtıbî, *Hırzü'l-emânî*, 18.
[78] Şâtıbî, eserin 173. beytinde "سوى ياء إسرائيل" cümlesiyle bu konuya dikkat çekmiştir. Şâtıbî, *Hırzü'l-emânî*, 18.
[79] Ebû Tâhir, *el-'Unvân*, 44; Ebû Tâhir, *el-İktifâ*, 33; Şâtıbî, *Hırzü'l-emânî*, 17-18; Sehâvî, *Fethü'l-vasîd*, 274-275.
[80] İbnü'l-Cezerî, *Neşru'l-kırâ'âti'l-'aşr*, 2/1117-1119.
[81] Ebû Tâhir, *el-'Unvân*, 42.
[82] Ebû Tâhir, *el-'Unvân*, 68.
[83] İbnü'l-Cezerî, *Tuhfetü'l-ihvân*, 361.
[84] Yaşar Akaslan, "Kıraat Sistematiğinde Usul Kavramları", *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 43 (2017), 221-230.

cinsinden bir harf-i medde çevirmektir.[85] Teshil, hemzeyi kendi harekesi cinsinden olan bir harfin mahrecine koymak ve o şekilde telaffuz etmektir. Bu terim farklı anlamlara da gelmektedir.[86] Nakl ise hemzenin harekesinin öncesindeki bir harfe nakledilmesi demektir.[87]

Bir kelimede iki hemze fethalı olarak yan yana gelirse "ءَاَنْذَرْتَهُمْ"[88] kelimesinde olduğu gibi hem *el-'Unvân* hem de *eş-Şâtıbiyye'*de İbn Kesîr, Ebû Amr, Hişâm ve Verş için teshil vechi rivayet olunmuştur. Ancak *eş-Şâtıbiyye'*de Verş için ikinci hemzenin ibdâlişeklinde bir vecih daha nakledilmiş, dolayısıyla ikinci hemze için *el-'Unvân'*da sadece teshil, *eş-Şâtıbiyye'*de ise hem teshil hem de ibdâl vechi gelmiştir. Tüm bu farklılıklar ikinci hemzeye yönelik olup birinci hemze her iki tarike göre de tahkiklidir. İlgili kelimelerdeki ikinci hemze İbn Kesîr, Ebû Amr ve Verş'e göre hemzenin harekesi ne olursa olsun teshil ile okunurken, Hişâm'a göre ikinci hemzenin teshil ile okunması için harekesinin fetha olma şartı vardır. Hişâm için de *el-'Unvân'*dan farklı olarak *eş-Şâtıbiyye'*de iki vecih nakledilmiştir. Birinci vecih iki hemze arasına elif (ا) ilave edip birinci hemzenin med, ikincisinin teshil; ikinci vecih ise aynı şekilde elif (ا) ilave ettikten sonra ikinci hemzenin tahkiki şeklindedir.[89]

Yukarıdaki örnekte olduğu gibi bir kelimede iki hemzenin fethalı olarak yan yana geldiği yerlerde Verş için olan ibdâl vechi Dânî, Mehdevî, Mekkî ve İbn Fehhâm; teshîl vechi Ebû Tâhir, Tarsûsî, İbn Galbûn ve İbn Bellîme; ibdâl ve teshilin cemedildiği vecih ise İbn Şüreyh, Şâtıbî ve Safrâvî gibi âlimler tarafından nakledilmiş, dolayısıyla Verş için olan ilgili vecihler *el-'Unvân* ve *eş-Şâtıbiyye* dışında yukarıda isimleri geçen âlimlerin eserlerinde de rivayet edilmiştir.[90]

Harekede ittifak edilen "هَؤُلَاءِ اِنْ"[91] ve "تِلْقَاءَ اَصْحَابِ"[92] gibi yerlerde Verş için a) Her iki hemzenin tahkiki; b) Birinci hemzenin tahkiki ikincisinin teshili; c) Birincisinin teshili ikincisinin tahkiki; d) Birincisinin ıskatı yani düşürülmesi, ikincisinin teshili olmak üzere dört vecih nakledilmiştir. Buraya kadar *el-'Unvân* ile *eş-Şâtıbiyye* arasında bir ihtilaf yoktur. Fakat yukarıda ikinci vecih olarak belirtilen duruma *eş-Şâtıbiyye'*de bir vecih

85 Temel, *Kırâat ve Tecvîd Istılahları*, 84.
86 Fırat, *Tecvîd ve Kıraat İlmi Terimleri Sözlüğü*, 79-80.
87 Temel, *Kırâat ve Tecvîd Istılahları*, 134.
88 el-Bakara 2/6.
89 Ebû Tâhir, *el-'Unvân*, 44; Ebû Tâhir, *el-İktifâ*, 34; Şâtıbî, *Hırzü'l-emânî*, 19; Sehâvî, *Fethü'l-vasîd*, 292-293.
90 İbnü'l-Cezerî, *Neşru'l-kırâ'âti'l-'aşr*, 2/1155-1156.
91 el-Bakara 2/31.
92 el-A'râf 7/47.

daha ilave edilmiştir ki o da ikinci hemzenin harekesine göre ibdâl edilmesidir.[93]

Harekede ihtilaf eden ve iki ayrı kelimede ictima eden hemzelerin durumuna ilişkin de iki eser arasında farklılık söz konusudur. Nitekim birincisi mazmum, ikincisi meksur olan hemzelerin iki ayrı kelimede ictima ettiği "**يَشَاءُ إِلَى**"[94] ve "**الشُّهَدَاءُ إِذَا**"[95] örneklerinde Nâfi', İbn Kesîr ve Ebû Amr için ikinci hemzeye yönelik *el-'Unvân'*da teshil vechi nakledilmiştir.[96] *eş-Şâtıbiyye'*de ise söz konusu imamlar için birinci vecih olarak ikinci hemzenin teshili; ikinci vecih olarak ikinci hemzenin vâv (**و**) harfine ibdâli şeklinde iki farklı vecih rivayet edilmiştir.[97]

Şâtıbî eserinde, iki ayrı kelimede bulunan hemzenin beş farklı durumuna (1-fetha-kesre "**تَفِيءَ إِلَى**"[98]; 2- fetha-zamme "**جَاءَ أُمَّةٌ**"[99]; 3- zamme-fetha "**نَشَاءُ أَصَبْنَا**"[100]; 4- kesre-fetha "**مِنَ الْمَاءِ أَو**"[101]; 5- zamme-kesre " **يَشَاءُ إِلَى**"[102]) ve kıraat imamlarının bu hususdaki tercihlerine değinmiştir. Hemzenin beşinci durumu ise *el-'Unvân* ile *eş-Şâtıbiyye'*nin ayrıldığı nokta olup buralarda Şâtıbî ikinci hemzeye yönelik teshil ve vâv (**و**) harfine ibdâl şeklinde iki vecih nakletmiştir. Diğer kurrâ ise her iki hemzeyi tahkik ile okumuştur.

Hemzenin harekesinin mâkablindeki harfe nakli bağlamında *el-'Unvân* ile *eş-Şâtıbiyye* arasında bazı ihtilaflar mevcuttur. Örneğin, hemzeden önce med harfi, lîn harfi ve hâ-i sekt[103] bulunduğu durumlarda Verş için *el-'Unvân'*da nakil vechi zikredilmezken; *eş-Şâtıbiyye'*de "**كِتَابِيَهْ إِنِّي**"[104] terkibinde nakil vechi de rivayet edilmiştir.[105] Cumhurun görüşünün yalnızca iskân/tahkik vechi olduğu bildirilmiş, dolayısıyla *el-'Unvân* bu hususta cumhura muvafakat etmiştir. İbnü'l-Cezerî de nakil

93 Ebû Tâhir, *el-'Unvân*, 47; Ebû Tâhir, *el-İktifâ*, 38; Şâtıbî, *Hırzü'l-emânî*, 21; Sehâvî, *Fethü'l-vasîd*, 2/307-308.
94 el-Bakara 2/142.
95 el-Bakara 2/282.
96 Ebû Tâhir, *el-'Unvân*, 47; Ebû Tâhir, *el-İktifâ*, 47-48; İbnü'l-Cezerî, *Tuhfetü'l-ihvân*, 365.
97 Şâtıbî, *Hırzü'l-emânî*, 22; Sehâvî, *Fethü'l-vasîd*, 2/312-313.
98 el-Hucurât 49/9.
99 el-Mü'minûn 23/44.
100 el-A'râf 7/100.
101 el-A'râf 7/50.
102 el-Bakara 2/142.
103 Hâ-i sekt kavramının detayları hakkında bilgi için bk. Mustafa Kılıç, "Kıraat İlminde Hâ-i Sekt", *Usul İslam Araştırmaları Dergisi* 35/35 (2021), 21-54.
104 el-Hâkka 69/19-20.
105 Ebû Tâhir, *el-'Unvân*, 48; Şâtıbî, *Hırzü'l-emânî*, 24.

vechini terk etmenin akvâ, esas ve muhtâr olduğunu bildirmiş, aynı zamanda tevcihini yapmıştır.[106] *et-Teysîr'*de Verş için yalnızca iskân vechine yer verildiği görülmektedir.[107] Nitekim *en-Neşr'*de de Dânî'nin iskândan başka herhangi bir vecih nakletmediği belirtilmiştir.[108] Hemzeyi müfred bağlamında ise "**لَا يَلِتْكُمْ**" kelimesinde *el-'Unvân'*da Ebû Amr'ın hemze vechi; *eş-Şâtıbiyye'*de ise Dûrî için hemze, Sûsî için ibdâl vechi rivayet edilmiştir.[109]

2.8. İdgam-İzhar

İki harften birini diğerine katarak şeddeli veya tek harf gibi okumaya idgam denilir. İzhar ise bunun zıttıdır.[110] Kıraat alanına dair telif edilen eserlerde idgam konusu çeşitli şekilde tasnif edilmekle birlikte burada tek başlık altında toplanacaktır. Bu bağlamında *el-'Unvân* ile *eş-Şâtıbiyye* arasındaki farklılıkların, her iki râvisiyle birlikte Nâfi' ile Âsım; Bezzî, Hişâm ve Hallâd'ın ilgili vecihleri terk veya tercihleri doğrultusunda gerçekleştiği görülmektedir.

Müennes tâ'sından sonra "**س ج ز**" harflerinden biri gelirse Ebû Amr, Hamza ve Kisâî ile birlikte Hişâm için de *el-'Unvân'*da idgam vechi nakledilmiştir. Zikri geçen ilk üç imam özelinde *el-'Unvân* ile *eş-Şâtıbiyye* arasında bir fark yokken, Hişâm için ihtilaf söz konusudur. Buna göre "**لَهُدِّمَتْ صَوَامِعُ**"[111] terkibinde olduğu gibi Hişâm için *el-'Unvân'*da idgam; *eş-Şâtıbiyye'*de izhar vechi nakledilmiştir.[112] İbnü'l-Cezerî, *Kitâbü't-tecrîd* sahibi İbnü'l-Fehhâm'ın da (öl. 516/1123) Sarakustî gibi Hişâm için idgam vechine yer verdiğini bildirmiş ve ilgili vechin tariklerini zikretmiştir.[113]

Hallâd için bazı kelimelere yönelik iki eser arasında ihtilaf söz konusudur. Bu bağlamda "**وَإِذْ زَاغَتِ الْأَبْصَارُ**"[114] terkibinde Hallâd için *el-'Unvân'*da izhar, *eş-Şâtıbiyye'*de idgam vechi zikredilmiştir.[115] *el-'Unvân'*da Hallâd için olan izhar vechinin yalnızca bu kelimeye mahsus

106 İbnü'l-Cezerî, *Neşru'l-kırâ'âti'l-'aşr*, 2/1284-1286.
107 Dânî, *et-Teysîr*, 171; Osman Bostan, *Ahmed er-Rüşdî ve Mürşidü't-Talebe Adlı Eserinin Kıraat İlmindeki Yeri* (Ankara: Fecr Yayınları, 2022), 287.
108 İbnü'l-Cezerî, *Neşru'l-kırâ'âti'l-'aşr*, 2/1284-1286.
109 Ebû Tâhir, *el-'Unvân*, 178; Şâtıbî, *Hırzü'l-emânî*, 23.
110 İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 1/274; Ömer Özbek, *Karşılaştırmalı Kıraat İlmi Meseleleri* (Kayseri: Kimlik Yayınları, 2019), 94-95; Fırat, *Tecvîd ve Kıraat İlmi Terimleri Sözlüğü*, 35.
111 el-Hac 22/40.
112 Ebû Tâhir, *el-'Unvân*, 57; Şâtıbî, *Hırzü'l-emânî*, 27.
113 İbnü'l-Cezerî, *Neşru'l-kırâ'âti'l-'aşr*, 3/1532.
114 el-Ahzâb 33/10.
115 Ebû Tâhir, *el-'Unvân*, 56; Şâtıbî, *Hırzü'l-emânî*, 26-27.

olduğu, *eş-Şâtıbiyye'*de ise herhangi bir sınırlamanın olmadığı gözlemlenmektedir. İbnü'l-Cezerî bu kelimedeki izhâr vechinde Sarakustî'nin infirâd ettiğini nakletmiştir.[116] "**بَلْ طَبَعَ اللهُ**"[117] cümlesinde Hallâd için *el-'Unvân'*da izhar, *eş-Şâtıbiyye'*de izhar ve idgam olmak üzere hulf vardır.[118] İbnü'l-Cezerî her iki vechi nakletmekle birlikte cumhurun tercihinin izhar olduğunu belirtmiştir.[119] "**وَمَنْ لَمْ يَتُبْ فَأُولَٰئِكَ**"[120] cümlesinde Hallâd için *el-'Unvân'*da izhar, *eş-Şâtıbiyye'*de izhar ve idgam olmak üzere iki vecih nakledilmiştir.[121] *eş-Şâtıbiyye'*de bu kelime "mahreçleri birbirine yakın olan harflerin idgamı" konusu başlığında, *el-'Unvân'*da ise ferşü'l-hurûfta ele alınmıştır.[122]

Mahreçleri birbirine yakın olan harflerin idgamı bağlamında Dûrî için *el-'Unvân'*da "**نَغْفِرْ لَكُمْ**"[123] ve "**وَاصْبِرْ لِحُكْمِ**"[124] gibi sakin râ (ر) harfinin lâm (ل) harfine[125] idgamı rivayet edilmişken, *eş-Şâtıbiyye'*de Dûrî için hem idgam hem de izhar ayrı iki vecih olarak nakledilmiştir.[126]

"**ارْكَبْ مَعَنَا**"[127] kelimesinde Verş ve Hamza için *el-'Unvân'*da yalnızca izhar vechi zikredilmişken, *eş-Şâtıbiyye'*de bu kelimede hem izhar hem de idgam rivayet edilmiştir ki bu kelimede hulfle idgam yapanlar Kâlûn, Bezzî ve Hallâd'dır.[128] "**وَيُعَذِّبُ مَنْ يَشَاءُ**"[129] kelimesinde Hamza ile birlikte Verş için *el-'Unvân'*da izhar, *eş-Şâtıbiyye'*de hulfsüz idgam kaydedilmiştir.[130] Yine "**نَ وَالْقَلَمِ**" kelimesinde Verş için *el-'Unvân'*da izhar, *eş-Şâtıbiyye'*de izhar ve idgam vecihleri nakledilmiştir.[131]

"**يَلْهَثْ ذَّٰلِكَ**"[132] kelimesinde *el-'Unvân'*da Kâlûn ve Âsım için hulfsüz, *eş-Şâtıbiyye'*de ise hulflü izhar vechi zikredilmiş, dolayısıyla *eş-Şâtıbiyye'*de

116 İbnü'l-Cezerî, *Neşru'l-kırâ'âti'l-'aşr*, 3/1524.
117 en-Nisâ 4/155.
118 Ebû Tâhir, *el-'Unvân*, 57; Şâtıbî, *Hırzü'l-emânî*, 28.
119 İbnü'l-Cezerî, *Neşru'l-kırâ'âti'l-'aşr*, 3/1537.
120 el-Hucurât 49/11.
121 Ebû Tâhir, *el-'Unvân*, 57; Şâtıbî, *Hırzü'l-emânî*, 28.
122 Ebû Tâhir, *el-'Unvân*, 85, 178.
123 el-Bakara 2/58.
124 el-İnsân 76/24.
125 Bu formdaki kelimeler Kur'an'da 50 yerde geçmektedir.
126 Ebû Tâhir, *el-'Unvân*, 69; Şâtıbî, *Hırzü'l-emânî*, 28.
127 Hûd 11/42.
128 Ebû Tâhir, *el-'Unvân*, 107; Şâtıbî, *Hırzü'l-emânî*, 29.
129 el-Bakara 2/284.
130 Ebû Tâhir, *el-'Unvân*, 76; Şâtıbî, *Hırzü'l-emânî*, 29.
131 Ebû Tâhir, *el-'Unvân*, 195; Şâtıbî, *Hırzü'l-emânî*, 29.
132 el-A'râf 7/176.

söz konusu iki imam için hem izhar hem de idgam vechi rivayet olunmuştur.[133]

İlgili kelimelerdeki ihtilafları karşılaştırmalı olarak gösteren tablo şöyledir:

Kelime	İmam/Râvi	*el-'Unvân*	*eş-Şâtıbiyye*
لَهُدِّمَتْ صَوَامِعُ	Hişâm	İdgam	İzhar
وَإِذْ زَاغَتِ الْأَبْصَارُ	Hallâd	İzhar	İdgam
بَلْ طَبَعَ اللهُ	Hallâd	İzhar	İzhar-İdgam
وَمَنْ لَمْ يَتُبْ فَأُولَئِكَ	Hallâd	İzhar	İzhar-İdgam
نَغْفِرْ لَكُمْ	Dûrî	İdgam	İzhar-İdgam
نَ وَالْقَلَمِ	Verş	İzhar	İzhar-İdgam
اِرْكَبْ مَعَنَا	Verş-Hamza	İzhar	İzhar-İdgam
وَيُعَذِّبُ مَنْ يَشَاءُ	Verş-Hamza	İzhar	İdgam
يَلْهَثْ ذَلِكَ	Kâlûn-Âsım	İzhar	İzhar-İdgam

2.9. Feth-İmâle-Beyne

Bu başlık altında kıraat ilminin en geniş konularından biri olan feth, imâle ve beyne, diğer ismiyle taklîl meselesi çalışmamızı ilgilendiren kadarıyla ele alınacaktır. Feth, öncesinde fetha bulunan elif (ا) harfi telaffuz edilirken okuyucunun ağzını açması demektir.[134] Beyne beyne (taklîl) fetha harekesini fetha ile kesre arasında bir sesle okumaktadır. [135] İmâle ise fethayı kesreye, elifi (ا) de yâ (ي) harfine meylettirerek okumaktır.[136] Tilavette asıl olan fethtir.[137] Fakat imamlardan taklîl veya imâleli okuyuş da rivayet edilmiştir. Bu kapsamda zikredilecek olan kelimelerdeki kıraat ihtilaflarının kahir ekseriyeti her iki eserde aynı olmakla birlikte bazılarında *el-'Unvân* ile *eş-Şâtıbiyye* farkı söz konusudur ki "**وَلَوْ اَرٰيكَهُمْ**"[138] kelimesi bu bağlamda değerlendirilebilir. Anılan kelimede Verş için *el-'Unvân'*da

[133] Ebû Tâhir, *el-'Unvân*, 98; Şâtıbî, *Hırzü'l-emânî*, 29.
[134] İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 2/29-30.
[135] Ahmed b. Muhammed Dimyâtî, *İthâfü füdâlâi'l-beşer bi'l-kırâ'âti'l-erba'ati 'aşer*, thk. Enes Mehera (Beyrut-Lübnan: Dâru'l-Kütübi'l-'İlmiyye, 2006), 102-103.
[136] İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 2/30; Ebü'l-Kâsım Muhammed Nüveyrî, *Şerhu Tayyibeti'n-Neşr fi'l-kırâ'âti'l-'aşr*, thk. Mecdî Muhammed Surûr Sa'd Baslûm (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-'İlmiyye, 2003), 1/563; İbrahim Tetik, "Kur'ân Kıraatinde İmâle ve Feth'in Kitâbî Referansları", *İlahiyat Tetkikleri Dergisi* 53 (Haziran 2020), 41-65.
[137] İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 2/32.
[138] el-Enfâl 8/43.

yalnızca feth/tefhîm vechi zikredilmişken, *eş-Şâtıbiyye'*de feth ve taklîl olmak üzere iki vecih nakledilmiştir.[139]

Ebû Amr için fâü'l-fi'linin harekesinin niteliği fark etmeksizin "فَعْلَى" vezninde gelen kelimelere yönelik *eş-Şâtıbiyye'*de taklîl vechi kaydedilmişken, *el-'Unvân'*da böyle bir vecih rivayet edilmemiştir.[140] Ebû Amr için "تَتْرَا"[141] kelimesinde *el-'Unvân'*da feth, *eş-Şâtıbiyye'*de ise feth, beyne ve imâle olmak üzere üç vecih nakledilmiştir. Şâtıbî bu kelimenin vakf halinde Ebû Amr için feth ve imâle vechi rivayet etmiştir. Söz konusu kelimeyi tenvinli okuyan İbn Kesîr ve Ebû Amr bu kelime üzerine elif (ا) ile vakfeder. Ehavân[142] imâle, Verş taklîl, diğer kurrâ ise feth ile okur.[143] " يَا وَيْلَتٰى"[144], "يَا حَسْرَتٰى"[145], "يَا اَسَفٰى"[146] ve "اَنَّا"[147] kelimeleri istifham için geldiği zaman Ebû Amr'ın râvisi Dûrî için *el-'Unvân'*da sadece feth, *eş-Şâtıbiyye'*de ise taklîl vechi rivayet olunmuştur.[148] Ebû Amr için mecrûr "النَّاسِ"[149] kelimesinde *eş-Şâtıbiyye'*de hulflü imâle vechi nakledilmişken[150] *el-'Unvân'*da "النَّاسِ" kelimesine yönelik imâle bulunmamaktadır. Dânî ise Ebû Amr'ın hem feth hem de imâle vechini nakletmiş ve *et-Teysîr'*de her iki vechin rivayet zincirine yer vermiştir.[151]

el-'Unvân-eş-Şâtıbiyye mukayesesi bağlamında râ (ر) harfinin tekrar ettiği "اَبْرَارِ"[152] ve "اَشْرَارِ"[153] gibi kelimelere yönelik kıraat ihtilafları şöyledir: Hamza için *el-'Unvân'*da imâle, *eş-Şâtıbiyye'*de taklîl; Ebü'l-Hâris için hem *el-'Unvân* hem de *eş-Şâtıbiyye'*de imâle; Kâlûn ve İbn Zekvân için *el-'Unvân'*da taklîl, *eş-Şâtıbiyye'*de ise feth vechi rivayet olunmuştur.[154] Şâtıbî söz konusu kelimeleri Ebû Amr ve Kisâî'nin imâle; Verş ve Hamza'nın taklîl; diğer kurrânın ise feth ile okuduğunu belirtmiştir.[155]

[139] Ebû Tâhir, *el-'Unvân*, 100; Ebû Tâhir, *el-İktifâ*, 143; Şâtıbî, *Hırzü'l-emânî*, 32; İbnü'l-Cezerî, *Tuhfetü'l-ihvân*, 376.
[140] Ebû Tâhir, *el-'Unvân*, 60.
[141] el-Mü'minûn 23/44.
[142] *el-'Unvân*'a göre *Ehavân* (اخوان) ile kast edilen imamlar Hamza ve Kisâî'dir.
[143] Ebû Tâhir, *el-'Unvân*, 136; Şâtıbî, *Hırzü'l-emânî*, 34, 124-125.
[144] el-Furkân 25/28.
[145] ez-Zümer 39/56.
[146] Yûsuf 12/84.
[147] Abese 80/25.
[148] Ebû Tâhir, *el-'Unvân*, 203; Şâtıbî, *Hırzü'l-emânî*, 32.
[149] el-Bakara 2/8. Bu kelime mecûr olarak Kur'an'da doksan dört yerde geçmektedir.
[150] Şâtıbî, *Hırzü'l-emânî*, 34.
[151] Dânî, *et-Teysîr*, 222-223.
[152] Âl-i İmrân 3/193, 198; el-İnsân 76/5; el-İnfitâr 82/13; el-Mutaffifîn 83/22.
[153] es-Sâd 38/62.
[154] Ebû Tâhir, *el-'Unvân*, 61-62; Şâtıbî, *Hırzü'l-emânî*, 33.
[155] Şâtıbî, *Hırzü'l-emânî*, 33.

"يُوَارِي"[156] ve "فَأُوَارِيَ"[157] gibi kelimelerde ise Kisâî'nin râvisi Dûrî için *el-'Unvân'*da yalnızca feth, *eş-Şâtıbiyye'*de ise hem feth hem de imâle vechi rivayet edilmiştir.[158]

"حِمَارِ" kelimesinin geçtiği iki yerde İbn Zekvân'ın okuyuşuna dair iki eser arasında ihtilaf söz konusudur. Buna göre İbn Zekvân, Cuma sûresindeki "كَمَثَلِ الْحِمَارِ"[159] kelimesinde *el-'Unvân'*a göre hulfsüz, *eş-Şâtıbiyye'*ye göre hulflü imâle yaparken; Bakara sûresindeki " وَانْظُرْ اِلٰى حِمَارِكَ"[160] kelimesinde *eş-Şâtıbiyye'*de hulfle rivayet edilen imâle vechi, *el-'Unvân'*da zikredilmemiştir.[161] İbnü'l-Cezerî, Sarakustî'nin bu hususta infirâd ettiğini ve ondan başka bu iki kelime arasında fark gören bir kimsenin varlığını bilmediğini söylemiştir.[162] Benzer şekilde "اِكْرَاهِهِنَّ"[163], "وَالْاِكْرَامِ"[164] ve mecrûr olarak geldiği zaman "الْمِحْرَابِ"[165] kelimesinde İbn Zekvân için *el-'Unvân'*da hulfsüz, *eş-Şâtıbiyye'*de ise hulflü imâle vechi nakledilmiştir.[166]

2.10. Lâm (ل) ve Râ (ر) Harfiyle İlgili Hükümler

Bu başlık altında lâm (ل) ve râ (ر) harfinin ince veya kalın okunduğu yerler çalışmamızı ilgilendiren boyutuyla ele alınacaktır. Gerek râ (ر) harfinin terkîk veya tefhîmi[167] gerekse lâm (ل) harfinin terkîk veya tağlîzi[168] sadece Nâfi'in birinci râvisi Verş için geçerli olup Verş dışında diğer kurrâ için bu bağlamda herhangi bir ihtilaf söz konusu değildir.[169]

Verş, öncesi ister kesre ister sakin yâ olsun "اِنْفِرُوا"[170], "وَمَكَرُوا"[171] ve "بَصِيرٌ"[172] gibi kelimelerdeki mazmum râları; veya "ذِرَاعاً"[173] örneğindeki

156 el-Mâide 5/31; el-Arâf 7/26.
157 el-Mâide 5/31.
158 Ebû Tâhir, *el-'Unvân*, 33.
159 el-Cuma 62/5.
160 el-Bakara 2/259.
161 Ebû Tâhir, *el-'Unvân*, 190; Şâtıbî, *Hırzü'l-emânî*, 34.
162 İbnü'l-Cezerî, *Neşru'l-kırâ'âti'l-'aşr*, 3/1669-1670.
163 en-Nûr 24/33.
164 er-Rahmân 55/78.
165 Âl-i İmrân 3/39; Meryem 19/21.
166 Ebû Tâhir, *el-'Unvân*, 79.
167 Burada *terkîk* terimi ile râ (ر) harfinin belli durumlarda ince okunması kast edilmiştir. *Tefhîm* ise tilavet esnasında dilin üst damağa kalkması sebebiyle harfin kalın olarak telaffuz edilmesi demektir. Temel, *Kırâat ve Tecvîd Istılahları*, 160, 163.
168 Lafzatullah'ın lâmının kalın okunmasını ifade eden *tâğlîz,* Verş'in bir uygulamasıdır. Burada *tefhîm* terimi ile kast edilen de *tağlîz* olup zıddı *terkîk*'dir. Temel, *Kırâat ve Tecvîd Istılahları*, 154, 160.
169 İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 2/111.
170 en-Nisâ 4/73; et-Tevbe 9/38; 41.
171 Al-i İmrân 3/54; en-Neml 27/50; el-Mümin 40/45; Nuh 71/22.

gibi sonrasında elif, eliften sonra da "ayn" harfi gelen yerlerdeki meftuh râ (ر) harfini *el-'Unvân*'a göre tefhîm, *eş-Şâtıbiyye*'ye göre terkîk okur.[174] "**حَيْرَانَ**"[175] kelimesi gibi öncesi ister kesre ister yâ olsun harekesi fetha olan râ (ر) harfinde veya "**ذِكْراً**"[176] ve "**سِتْراً**"[177] formunda gelen kelimelerde Verş için *el-'Unvân'*da terkîk *eş-Şâtıbiyye'*de ise hem terkîk hem de tefhîm vechi rivayet olunmuştur.[178] "**بِشْرَرٍ**"[179] kelimesinde ise *el-'Unvân'*da herhangi bir kayıt düşülmemişken, *eş-Şâtıbiyye'*de bu kelimedeki meftuh râ (ر) harfine yönelik terkîk vechi nakledilmiştir.[180]

Verş için lâm (ل) harfinin okunuşuna dair bazı kelimeler özelinde iki eser arasında ihtilaf vardır. Buna göre "**الطَّلَاقَ**"[181] ve "**مَطْلَعِ**"[182] kelimelerindeki gibi sakin veya meftuh tâ (ط) harfinden sonra gelen lâm (ل) harflerinin fethasında *el-'Unvân'*da terkîk, *eş-Şâtıbiyye'*de tefhîm/tağlîz; "**طَالَ**"[183] ve "**فِصَالًا**"[184] kelimelerinde ise *el-'Unvân'*da terkîk, *eş-Şâtıbiyye'*de hem tefhîm hem de tağlîz olmak üzere iki vecih nakledilmiştir.[185] *eş-Şâtıbiyye'*de bu hususa "**وَفِي طَالَ خُلْفٌ مَعْ فِصَالًا**" nazmı ile değinilmiştir.[186] Öncesinde sâd (ص) ve zâ (ظ) harfi bulunup bunlar ister sakin ister fethalı olsun ilgili harflerden sonra gelen lâmda Verş için *el-'Unvân'*da tağlîz vechi nakledilmiştir.[187] Bunlar dışında kalan kelimelerde Verş'in terkîk yaptığı anlaşılmaktadır. Âyet sonlarındaki lâm (ل) harfinin durumuna ilişkin de iki ihtimal söz konusudur. Birincisi imâle ile birlikte terkîk, ikincisi feth ile birlikte tefhîm/tağlîz. Tefhîm ile beraber terkîk caiz değildir.[188]

[172] el-Bakara 2/96. Bu kelime râ (ر) harfinin zammesiyle Kur'an'da otuz beş yerde geçmektedir.
[173] el-Hâkka 69/32.
[174] Ebû Tâhir, *el-'Unvân*, 63; Şâtıbî, *Hırzü'l-emânî*, 35.
[175] el-En'âm 6/71.
[176] el-Bakara 2/200.
[177] el-Kehf 18/90.
[178] Ebû Tâhir, *el-'Unvân*, 62; Şâtıbî, *Hırzü'l-emânî*, 35.
[179] el-Mürselât 77/32.
[180] Şâtıbî, *Hırzü'l-emânî*, 35.
[181] el-Bakara 2/227, 229.
[182] el-Kadir 97/5.
[183] el-Enbiya 21/44.
[184] el-Bakara 2/233.
[185] "طَالَ" ve "فِصَالاً" kelimeleri ile medd-i bedelin aynı âyet içerisinde geldiği " فَإِنْ اَرَادَا فِصَالاً... أَتَيْتُمْ... فصالًا" gibi yerlerde oluşacak vecihler ve tahrîrât âlimlerinin bu konudaki görüşleri için bk. Osman Bostan, "en-Neşr Merkezli Çalışmalar (Tahrîrât Örneği)", *On-dokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 52 (2022), 225-226.
[186] Şâtıbî, *Hırzü'l-emânî*, 36-37.
[187] Ebû Tâhir, *el-'Unvân*, 65.
[188] İbnü'l-Cezerî, *Tuhfetü'l-ihvân*, 385.

eş-Şâtıbiyye'de âyet sonlarında Verş için tağlîz vechi gelmiştir ve Şâtıbî bu hususa "وَعِنْدَ رُءُوسِ الآيِ تَرْقِيقُهاَ اعْتَلاَ" nazmı ile işaret etmiştir.[189]

2.11. Kelimenin Son Harfi ve Resm-i Hat Üzere Vakf

Bu başlık altında vakf halinde revm ve işmam[190] uygulamaları ile kelime sonlarında kurrânın vakf keyfiyeti ele alınacaktır. Kelime sonlarında vakf ile ilgili olarak *eş-Şâtıbiyye'*de Ebû Amr ve Kûfeli kurrâdan (Âsım, Hamza, Kisâî) revm ve işmam vechi rivayet olunmuştur.[191] *el-'Unvân'*da ise vakf halinde işmam yapanlar Ebû Amr, Kisâî ve Hamza'dır. Âsım için *el-'Unvân'*da işmam ve revm vechi nakledilmemiştir. Mezkûr kurrâ dışındakilerin işmam ve revm vechinin isnad ile değil ihtiyar ile olduğu anlaşılmaktadır.[192]

Resm-i hat üzere vakf konusuna *el-'Unvân'*ın usul kısmında yer verilmemiş olup ilgili kelimelerdeki ihtilaflara ferşü'l-hurûf kısmında değinilmiştir. *eş-Şâtıbiyye'*de ise bu konu eserin usul kısmında on bir beyit ile ele alınmıştır. Konumuz özelinde ifade edilecek olursa Şâtıbî, ilgili beyitlerde resm-i mushaftaki hâlar açık tâ (ت) ile yazıldığı zaman İbn Kesîr, Ebû Amr ve Kisâî'nin o kelimede hâ (ه) ile vakfettiğini söylemiştir. İlave olarak Kisâî "اللاَّتَ",[193] "مَرْضَاتِ",[194] "ذَاتَ",[195] "لاَتَ",[196] "هَيْهَاتَ"[197] ve "يَا اَبَتِ"[198] kelimelerinde; Bezzî "هَيْهَاتَ"[199] kelimesinde; İbn Kesîr "يَا اَبَتِ"[200] kelimesinde hâ (ه) ile vakfetmiştir.[201] Söz konusu kelimelere yönelik vecihler *eş-Şâtıbiyye*'de yukarıdaki gibidir.[202]

Burada iki tarik arasındaki temel fark şudur: Ebü'l-Hâris " وَلَاتَ حِينَ"[203], "أَفَرَاَيْتُمُ اللَّاتَ"[204] ve ikinci[205] "هَيْهَاتَ"[206] kelimelerinde *el-'Unvân'*a

189 Şâtıbî, *Hırzü'l-emânî*, 37.
190 Revm harekeyi hafif bir sesle okumaktır. Revm ile işmam birbirine yakın anlamda kullanılmakla birlikte aralarında birtakım farklar da mevcuttur. İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 2/121-122; Temel, *Kırâat ve Tecvîd Istılahları*, 137-138; Fırat, *Tecvîd ve Kıraat İlmi Terimleri Sözlüğü*, 118-119.
191 Şâtıbî, *Hırzü'l-emânî*, 37.
192 Ebû Tâhir, *el-'Unvân*, 64.
193 en-Necm 53/19.
194 el-Bakara 2/207.
195 en-Neml 27/60.
196 es-Sâd 38/3.
197 el-Mü'minûn 23/36.
198 Yusuf 12/4.
199 el-Mü'minûn 23/36.
200 Yusuf 12/4.
201 Detay için bk. Kenan Aklan, "İbn Kesîr ve Kıraatinin Özellikleri", *On Dört Kıraat İmamı ve Kıraatinin Özellikleri* (Ankara: İlâhiyât Yayınları, 2023), 55-56.
202 Şâtıbî, *Hırzü'l-emânî*, 38.
203 es-Sâd 3.

göre tâ (ت); *eş-Şâtıbiyye'*ye göre hâ (ه) üzere vakfeder. Kisâî'nin râvisi Dûrî de bu üç kelimede hem *el-'Unvân* hem de *eş-Şâtıbiyye'*ye göre hâ (ه) üzere vakfeder. Bezzî ve Kisâî birinci "هَيْهَاتَ" kelimesinde *el-'Unvân* göre tâ (ت); *eş-Şâtıbiyye'*ye göre hâ (ه) üzere vakfeder. Bezzî, ikinci "هَيْهَاتَ" kelimesinde Dûrî gibi her iki tarike göre de hâ (ه) üzere vakfeder.[207]

Tüm bu mülahazalardan yola çıkılarak denilebilir ki *el-'Unvân* ile *eş-Şâtıbiyye* yedi kıraate dair malumat içermesi sebebiyle muhteva ve rivayet olunan vecihler bağlamında büyük oranda aynı olsa da aralarında birtakım farklılıklar bulunmaktadır. Söz konusu farklılıklar kıraat ilminin usul konuları bağlamında gerçekleşmiştir. Nitekim iki sûre arasını Verş'in besmele ile vasl etme durumu, Hallâd'ın Fâtihâ'daki işmam vechi, iskân, sıla, idgam, feth, imâle, taklîl, lâm (ل) ve râ (ر) harfiyle ilgili hükümler gibi birçok noktada iki eser arasında ihtilaf söz konusudur. Fakat anılan farklılıklar genelde bazı vecihlerin terk veya isbatı veyahut takdim-tehiri doğrultusunda olmuştur. *eş-Şâtıbiyye'*nin *el-'Unvân'*a göre daha fazla vecih ihtiva ettiği tespit edilmiştir. Nitekim Şâtıbî *el-'Unvân'*da geçmeyen bazı vecihleri başka kaynaklara dayandırarak rivayet ve tarik isnadında bulunmuştur. Ayrıca Şâtıbî, Sarakustî'ye oranla çok daha az vecihte infirâd etmiştir. Bu durum Şâtıbî'nin kıraat naklindeki hassasiyet ve azîmet prensibini benimsediğinin bir göstergesi olarak değerlendirilebilir. İki eser arasındaki usulî ihtilafların nedenlerinin teorik arka planının analizi daha ziyade tahrîrât konusu olduğu için makalede bu kadarıyla iktifa edilerek yapılacak olan muhtemel çalışmalara bir veri sunulmuştur.

Sonuç

Ebû Tâhir es-Sarakustî'nin *el-'Unvân fi'l-kırâati's-seb'* ile Kâsım b. Firrûh eş-Şâtıbî tarafından kaleme alınan *Hırzü'l-emânî ve vechü't-tehânî (eş-Şâtıbiyye)* isimli iki eserin karşılaştırmasının yapıldığı çalışmada şu sonuçlara ulaşılmıştır: Buna göre *eş-Şâtıbiyye'*de bulunup *el-'Unvân'*da bulunmayan ziyadeliklerin çok daha fazla olduğu tespit edilmiştir. Diğer taraftan iki eser arasındaki ihtilafların büyük oranda bir vechin terk veya isbatı doğrultusunda bazen de hulf şeklinde meydana geldiği görülmüştür. Bu türden ihtilaflar temel kaynaklara dayalı olarak tahlil edildiğinde genelde her iki eserdeki vecihlerin de sahih olduğuna yönelik değerlendirmelere rastlanılmıştır.

[204] en-Necm 19.

[205] Ebü'l-Hâris birinci "هَيْهَاتَ" kelimesinde diğer kurrâ gibi tâ (ت) ile vakfeder. Ebû Tâhir, *el-'Unvân*, 136.

[206] el-Mü'minûn 23/36.

[207] Ebû Tâhir, *el-'Unvân*, 136, 163, 182; Şâtıbî, *Hırzü'l-emânî*, 38.

*eş-Şâtıbiyye'*de olup *el-'Unvân'*da olmayan bazı vecihlerin Şâtıbî'nin *et-Teysîr* üzere yaptığı ziyadelerden olması dikkat çekicidir. Yani *eş-Şâtıbiyye'*de bulunduğu halde *el-'Unvân'*da bulunmayan bazı vecihlerin *eş-Şâtıbiyye'*nin asıl kaynağı olan *et-Teysîr'*de de bulunmadığı, diğer bir ifadeyle *el-'Unvân'*ın *eş-Şâtıbiyye* ile muhalefet ettiği bazı rivayetlerde zaman zaman *et-Teysîr* ile muvafakat ettiği tespit edilmiştir. Bu bağlamda *el-'Unvân*'ın *et-Teysîr* doğrultusunda kaleme alındığı ifade edilebilir.

el-'Unvân ile *eş-Şâtıbiyye* karşılaştırıldığında aynı konuda iki eserden birinin infirâdâtına (tek kaldığı vecihlere) rastlamak mümkündür. Bu bağlamda değerlendirilebilecek örneklerin sayısının *eş-Şâtıbiyye'*ye oranla *el-'Unvân'*da daha çok olduğu, dolayısıyla Şâtıbî'nin Sarakustî'ye göre daha az vecihte infirâd ettiği sonucuna ulaşılmıştır. Çalışma içerisinde infirâd edilen vecihlere yönelik diğer âlimlerin değerlendirmelerine de yer verilmiştir. Bugün devam eden kıraat tedrisatında *eş-Şâtıbiyye*'nin infirâdâtına yer verilirken *el-'Unvân*'ın infirâdâtına yer verilmediği görülmektedir. Bu da süreç içerisinde *eş-Şâtıbiyye*'nin kıraat eğitim-öğretimindeki merkezi konumunu teyit eder mahiyettedir.

Zaman zaman iki eser arasında ihtilafa konu olan vecihlere yönelik İbn Mücâhid'in *Kitâbü's-seb'a'*sı, İbn Galbûn'un *et-Tezkira'*sı, Mekkî b. Ebî Tâlib'in *el-Keşf* ile *et-Tebsıra'*sı, Dânî'nin *et-Teysîr'*i, İbn Bellîme'nin *Telhîsü'l-'ibârât'*ı, Ruaynî'nin *el-Kâfî'*si, İbnü'l Cezerî'nin *Tahbîru't-Teysîr* ve *en-Neşr'*i gibi kıraat ilminin temel kaynaklarına müracaat edilip âlimlerin bahsi geçen örnekle ilgili ne tür yaklaşımlarının olduğu dile getirilmiş, dolayısıyla *el-'Unvân* veya *eş-Şâtıbiyye'*deki ilgili vecihler, dayandırıldığı kaynaklar açısından temellendirilmeye çalışılmış bazen de ilgili vecihlerin rivayet silsilesine yer verilmiştir. Bu çerçevede genelde İbnü'l-Cezerî'nin yaklaşımları esas alınmış, bazen de *eş-Şâtıbiyye* veya *el-'Unvân'*ın kaynaklarına gidilmek suretiyle ilgili vecihlerin tahrîri yapılmıştır. İhtilafa konu olan vecihlere yönelik ortaya konulan tüm bu tespit ve değerlendirmelerden hareketle *eş-Şâtıbiyye'*nin, *el-'Unvân'*a göre muhteva açısından kuşatıcı daha olduğu, rivayet ve tarikler açısından da daha çok tercih edildiği anlaşılmıştır.

Kaynakça

Abdu'l-Hâdî Hamîtû. *Kırâatü'l-imâm Nâfi' 'inde'l-meğâribe*. 7 Cilt. el-Memleketü'l-Mağribiyye: Vizâretü'l-Evkâf, 2003.

Akaslan, Yaşar. "Kıraat Sistematiğinde Usul Kavramları". *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 43 (2017).

Aklan, Kenan. "İbn Kesîr ve Kıraatinin Özellikleri". *On Dört Kıraat İmamı ve Kıraatinin Özellikleri*. Ankara: İlâhiyât Yayınları, 1. Basım, 2023.

Ali Muhammed-Dabbâ‘. *el-İdâe fî beyâni usûli'l-kırâe*. Mısır: el-Mektebetü'l-Ezheriyye, 1999.

Başal, Abdulhalim. *İsmail b. Halef es-Sarakustî'nin Hayatı, Eserleri ve Kırâat İlmindeki Yeri*. Bursa: Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2014.

Bostan, Osman. *Ahmed er-Rüşdî ve Mürşidü't-Talebe Adlı Eserinin Kıraat İlmindeki Yeri*. Ankara: Fecr Yayınları, 1. Basım, 2022.

Bostan, Osman. "en-Neşr Merkezli Çalışmalar (Tahrîrât Örneği)". *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 52 (2022), 207-234.

Ca'berî, Burhânüddîn Ebû İshâk İbrâhîm b. Ömer b. İbrâhîm b. Halîl. *Kenzü'l-meânî fî şerhi Hırzi'l-emânî*. thk. Ahmed el-Yezîdî. el-Memleketü'l-Mağribiyye: Vizâretü'l-Evkâf, 1998.

Çetin, Abdurrahman. *Kur'an Okuma Esasları*. Bursa: Emin Yayınları, 2018.

Çetin, Abdurrahman. "Şâtıbî, Kâsım b. Fîrruh". *TDV İslam Ansiklopedisi*. 38/376-377. İstanbul: TDV Yayınları, 2010.

Çollak, Fatih. "eş-Şâtıbiyye". *TDV İslam Ansiklopedisi*. 38/377-379. İstanbul: TDV Yayınları, 2010.

Çollak, Fatih. *Kırâat Âlimlerinden İmam Şâtıbî ve eş-Şâtıbiyye Adlı Eseri*. İstanbul: Özener Matbası, 2002.

Dânî, Ebû Amr Osmân b. Saîd b. Osmân. *Câmiʿu'l-beyân fi'l-kırââti's-sebʿ*. thk. Muhammed Sadûk Cezâirî. Beyrut-Lübnan: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1. Basım, 2005.

Dânî, Ebû Amr Osmân b. Saîd b. Osmân. *et-Taʿrîf fi'htilâfi'r-ruvât ʿan Nâfiʿ*. thk. Tihâmî er-Râcî el-Hâşimî. Rabat: İhyâüt-Türâs, 1403.

Dânî, Ebû Amr Osmân b. Saîd b. Osmân. *Kitabü't-Teysîr fi'l-kırâ'âti's-seb'*. thk. Halef Hamûd Sâlim Şağdelî. Suudi Arabistan: Dâru'l-Endülüsî li'n-Neşri ve't-Tevzî', 2015.

Dimyâtî, Ahmed b. Muhammed. *İthâfü füdâlâi'l-beşer bi'l-kırâ'âti'l-erba'ati 'aşer*. thk. Enes Mehera. Beyrut-Lübnan: Dâru'l-Kütübi'l-'İlmiyye, 2006.

Ebû Abdillah Muhammed b. Şüreyh b. Ahmed er-Ruaynî el-İşbilî. *el-Kâfî fi'l-kırâ'âti's-seb'*. thk. Ahmed Mahmud Abdussemi' eş-Şâfi. Beyrut: Dâr-u Kütübi'l-İlmiyye, 2000.

Ebû Şâme, Ebü'l-Kâsım Şihâbüddîn Abdurrahmân b. İsmâîl b. İbrâhîm el-Makdisî. *İbrâzü'l-me'ânî min Hırzi'l-emânî fî kırâ'âti's-seb'*. thk. İbrâhim Atve İvaz. Kahire: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1981.

Ebû Tâhir, İsmâîl b. Halef b. Saîd es-Sarakustî. *el-İktifâ fi'l-kırâati's-seb'i'l-meşhûra*. thk. Hâtim Salih ed-Dâmin. Dımaşk: Dâru Ninova, 1. Basım, 2005.

Ebû Tâhir, İsmâîl b. Halef b. Saîd es-Sarakustî. *el-'Unvân fi'l-kırâ'âti's-seb'*. thk. Züheyr Zahid - Halîl Atıyye. Beyrut: Âlimül-Kütüb, 1986.

Fırat, Yavuz. *Tecvîd ve Kıraat İlmi Terimleri Sözlüğü*. Konya: Hacıveyiszade İlim ve Kültür Vakfı Yayınları, 2018.

İbn Bellîme, Ebû Ali Hasan b. Halef b. Abdullah. *Telhîsü'l-'ibârât bi-lâtifi'l-işârât fi'l-kırâ'âti's-seb'*. thk. Sübey' Hamza Hâkimî. Cidde-Beyrut: Dârulkıble-Müessesetü 'Ulûmi'l-Kur'ân, 1988.

İbn Galbûn, Ebû Tâhir. *et-Tezkira fi'l- kıraâti's-semân*. thk. Eymen Rüşdü Süveyd. Cidde: Cemaâti'l-Hayriyyeti li Tahfîzi'l-Kur'âni'l-Kerîm, 1412.

İbn Hallikân, Ebü'l-Abbâs Şemsüddîn Ahmed b. Muhammed b. İbrâhîm b. Ebî Bekr el-Bermekî el-İrbilî. *Vefeyâtü'l-aʿyân ve enbâʾü ebnâʾi'z-zamân*. thk. İhsan Abbas. 8 Cilt. Beyrut: Dâru Sadır, 1972.

İbn Mücâhid, Ebû Bekr b. Ahmed b. Mûsâ. *Kitâbü's-seb'a fi'l-kırâ'ât*. thk. Şevki Dayf. Mısır: Dâru'l-Meârif, 1972.

İbnü'l-Cezerî, Ebü'l-Hayr Şemsüddin Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Alî b. Yûsuf. *en-Neşr fi'l-kırâ'âti'l-'aşr*. thk. Nûruddîn Alî b. Muhammed b. Hasen Dabbâ'. 2 Cilt. Beyrut-Lübnan: Dâru'l-Kütübi'l-'İlmiyye, ts.

İbnü'l-Cezerî, Ebü'l-Hayr Şemsüddin Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Alî b. Yûsuf. *Gâyetü'n-nihâye fî tabakâti'l-kurrâ'*. thk. Gotthelf Bergstraesser. 2 Cilt. Mısır: Mektebetü'l-Hancî, 1932.

İbnü'l-Cezerî, Ebü'l-Hayr Şemsüddin Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Alî b. Yûsuf. *Müncidü'l-mukriîn ve mürşidü't-tâlibîn*. thk. Nâsır Muhammedî Muhammed Câd. Kahire: Dâru'l-Eflâki'l-'Arabiyye, 2010.

İbnü'l-Cezerî, Ebü'l-Hayr Şemsüddin Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Alî b. Yûsuf. *Neşru'l-kırâ'âti'l-'aşr*. thk. Eymen Rüşdî Süveyd. 5 Cilt. Dımaşk: Dâru'l-Gavsân li'd-Dirâseti'l-Kur'âniyye, 3. Basım, 2023.

İbnü'l-Cezerî, Ebü'l-Hayr Şemsüddin Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Alî b. Yûsuf. *Tahbîru't-Teysîr fî kırâ'âti'l-eimmeti'l-ʿaşere*. thk. M. Müflih Kudât. 9 Cilt. Umman-Ürdün: Dârü'l-Furkân, 2000.

İbnü'l-Cezerî, Ebü'l-Hayr Şemsüddin Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Alî b. Yûsuf. *Tuhfetü'l-ihvân fi'l-hulfi beyne'ş-Şâtıbiyye ve'l-ʿUnvân*. thk. Hâlid Hasan Ebü'l-Cûd, 2008.

İbnü'l-Kâsıh, Ebü'l-Bekâ Nûreddîn Alî b. Osmân b. Muhammed el-Uzrî. *Sirâcü'l-kâriʾi'l-mübtedî ve tizkârü'l-mukriʾi'l-müntehî*. thk. Ali Muhammed Dabbâ'. Kahire: Matbaʿatü Mustafa Elbânî el-Halebî, 1954.

Kâdî, Abdülfettah b. Abdulginâ b. Muhammed. *el-Vâfî fî şerhi'ş-Şâtıbiyye fi'l-kırâ'âti's-seb'*. Cidde: Mektebetü's-Sevâdî, 4. Basım, 1992.

Kastallânî, Ebü'lʿAbbâs Şihâbüddîn Ahmed b. Muhammed. *Letâifü'l-işârât li fünûni'l-kırâ'ât*. 10 Cilt. Medine-i Münevvere: Merkezü'd-Dirâsâti'l-Kur'âniyye, 2013.

Kâtib Çelebi. *Keşfü'z-zünûn 'an esâmi'l-kütüb ve'l-fünûn*. thk. Şerefettin Yaltkaya - Kilisli Rifat Bilge. 2 Cilt. Beyrut: Dâru İhyai't-Türasi'l-'Arabî, 1941.

Kılıç, Mustafa. "Kıraat İlminde Hâ-i Sekt". *Usul İslam Araştırmaları Dergisi* 35/35 (2021), 21-54.

Koyuncu, Recep. "Kırâat İlminde Manzûm Şerh Geleneği: Şâtıbiyye Şerhlerinden Şerhu Şu'le Örneği". *İslâm İlim ve Düşünce Tarihinde Şerh Geleneği*. İstanbul: Endülüs Yayınları, 2020.

Maşalı, Mehmet Emin. "Sarakustî, İsmâil b. Halef". *TDV İslam Ansiklopedisi*. 36/115. İstanbul: TDV Yayınları, 2009.

Mekkî b. Ebî Tâlib, Ebû Muhammed Hammûş b. Muhammed el-Kaysî. *el-Keşf ʿan vücûhi'l-ḳırâʾâti's-sebʿ ve ʿilelihâ ve hucecihâ*. thk. Muhyiddin Ramazan. 2 Cilt. Beyrut: Müessesetu'r-Risale, 3. Basım, 1974.

Mekkî b. Ebî Tâlib, Ebû Muhammed Hammûş b. Muhammed el-Kaysî. *et-Tebsıra fi'l-kırâʾâti's-seb*. thk. Muhammed Gavs Nedvî. Bombay: Dâru's-Selefiyye, 2. Basım, 1982.

Neşşâr, Ebû Hafs Siraceddîn Ömer b. Kâsım b. Muhammed el-Ensârî. *el-Budûru'z-zâhire fi'l-kırâati'l-'aşri'l-mütevâtire*. thk. Alî Muhammed Muavviz - Âdil Ahmed Abdu'l-Mevcûd,. Beyrut: Âlimü'l-Kütüb, 2000.

Nüveyrî, Ebü'l-Kâsım Muhammed. *Şerhu Tayyibeti'n-Neşr fi'l-kırâ'âti'l-'aşr*. thk. Mecdî Muhammed Surûr Sa'd Baslûm. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-'İlmiyye, 2003.

Ömer Özbek. *Karşılaştırmalı Kıraat İlmi Meseleleri*. Kayseri: Kimlik Yayınları, 2019.

Pilgir, Eren. *Kıraat Edebiyatında ve Tedrisatında Manzum Eser Geleneği*. Ankara: Fecr Yayınları, 2024.

Sehâvî, Ebü'l-Hasen Alemüddîn Alî b. Muhammed b. Abdissamed. *Fethü'l-vasîd fî şerhi'l-kasîd*. thk. Muhammed el-İdrîsî et-Tâhirî. 4 Cilt. Riyâd: Mektebetü'r-Rüşd en-Nâşirûn, 1. Basım, 2002.

Şâtıbî, Kâsım b. Fîrruh b. Halef er-Ruaynî. *Hırzü'l-emânî ve vechü't-tehânî*. thk. Eymen Rüşdü Süveyd. Beyrut: Dâru'l-Gavsân li'd-Dirâseti'l-Kur'âniyye, 2019.

Şenkîtî, Abdurrahim b. Abdillah b. Ömer. "Hâlâtu'ş-Şâtıbiyye me'a't-Teysîr". *Mecelletu Maʿhedi'l-İmâm eş-Şâtıbî li'd-Dirâsâti'l-Kur'âniyye* 9 (1997), 13-38.

Şu'le, Muhammed b. Hüseyn Ebu Abdullah el-Mevsılî el-Hanbelî. *Kenzü'l-me'ânî fî şerhi Hırzi'l-emânî*. thk. Muhammed İbrahim el-Meşhedânî. 2 Cilt. Dımaşk: Dâru'l-Gavsân li'd-Dirâseti'l-Kur'âniyye, 2012.

Temel, Nihat. *Kırâat ve Tecvîd Istılahları*. İstanbul: İFAV Yayınları, 4. Basım, 2018.

Tetik, İbrahim. "Kur'ân Kıraatinde İmâle ve Feth'in Kitâbî Referansları". *İlahiyat Tetkikleri Dergisi* 53 (Haziran 2020), 41-65.

Yâkut Hamevî, Ebû Abdillâh Şihâbüddîn b. Abdillâh el-Bağdâdî er-Rûmî. *Mu'cemü'l-üdebâ': İrşâdü'l-erîb ilâ ma'rifeti'l-edîb*. thk. İhsan Abbas. 7 Cilt. Beyrut-Lübnan: Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, 1993.

Zehebî, Şemseddin Muhammed b. Ahmed. *Târîhu'l-İslâm ve vefeyâtü'l-meşâhîr ve'l-a'lâm*. thk. Ömer Abdüsselam et-Tedmurî. 52 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kitâbi'l-'Arabî, 1993.

Ziriklî, Hayreddin. *el-A'lâm kâmûs terâcim li eşheri'r-ricâl ve'n-nisâ mine'l-'Arab ve'l-musta'rabîn ve'l-musteşrikîn*. 8 Cilt. Beyrut: Dârul-'İlmil-Melâyîn, 7. Basım, 1986.

Fihrisü'ş-şâmil li't-türâsi'l-'Arabiyyi'l-İslâmiyyi'l-mahtût: 'Ulûmü'l-Kur'ân, Mahtûtâtü'l-kırâ'ât. 9 Cilt. Amman: Cem'iyyetü Ammâli'l-Metâbi'i't-Te'avvüniyye, 2. Basım, 1994.

❁ ❁ ❁